

301587

M. Tört.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTTKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XXXIII. (UJ) ÉVFOLYAM — I—IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1917.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

Felhívás

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum barátaihoz, jó akaróihoz és a világháborúban dicsőséges halált aratott hőseink hátramaradottaihoz.

Társulatunk igazgató választmánya elhatározta, hogy

1. múzeumunk keretében a világháború emlékeinek összegyűjtése végett egy külön osztályt állít fel, amelyben szakszerű csoportokban kívánja majd bemutatni mindazt a világháborúból, ami első sorban délmagyarországi vonatkozású. Így például elsősorban a szerb háborúra és az oláh betörésre vonatkozó emlékeket; továbbá mindazt, ami délmagyarországi származású ezredeink hőstetteivel áll vonatkozásban, bármely harctérről származnak is ezek.

2. A háborúban dicsőségesen elesett hőseinkre vonatkozó személyes emlékek gyűjtésére és megőrzésére is vállalkozik a múzeum, mint például kitüntetések, rendjelek, fegyvereik megőrzésére. A kitüntetések, rendjeleket, fegyvereiket (kardok), külön-külön üveges szelvényekben fogja majd a Múzeum kiállítani, hősi halált halt egykori tulajdonosa nevének megőrkítésével. Dicsőséges halált aratott hőseink rövid életrajzát és a világháborúban tanúsított vitézségökről szóló leírásokat is szívesen fogunk közölni a társulati *Értesítő*-ben, ha szakavatott rokontól vagy bajtárstól származik.

Felkérjük ennél fogva múzeumunk barátait, jóakaróit, úgy a világháborúban elesett hőseink hátramaradottait, legyenek szívesek múzeumunkat e céljában támogatni. Adományozzanak, vagy helyezzenek örök letétbe múzeumunkban olyan tárgyakat, — legyen az kép, fénykép, levél, nyomtatvány, sürgöny, szükségpénzjegyek, *érmék*, — (melyek a háború alatt vezettek) érdemjelek (miéink és az ellenfeleké) kitüntetések, minden fajtájú fegyverek s azok töredékei stb. stb., melyek vidékünk és a világháború között bármily csekély vonatkozással bírnak is.

Nincs kétségünk, hogy rövid idő alatt a Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeumnak oly gyűjteménye lehet a világháború idejéből, ameiyre büszkék lesznek majd utódaink. Hőseink összegyűjtött kegyeletos tárgyai pedig az utódok előtt „Mausoleummá“ fogják avatni a múzeumot.

A múzeum számára szánt mindennemű adományok a „*Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum igazgatóságához*“ (Temesvár, Belváros, múzeum) címén küldendők.

Temesvárott, 1917 november 2.

A Történelmi és Régészeti *Értesítő* szerkesztősége.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

A DELMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM
TÁRSULAT.”

XXXIII. (ÚJ) ÉVFOLYAM. I—IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.
1917.

ÖTTZET

1894. ÉVI ÖTTZET

ÖTTZET

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁR

Tartalomjegyzék.

I. Ferenc József emlékezete. <i>Dr. Glattfelder</i> Gyulától	1
Temesvár visszafoglalásának százados emlékünnepe 1816. október 13-án. <i>Magony</i> József dr.-tól.	6
Egy emlék-obeliszk Temesvár mellett. <i>Lád</i> Károlytól	19
Új könyvek.	22
Tárca.	23
Társulatunk halottai.	26

Társulati ügyek.

Főtitkári jelentés <i>Dr. Berkeszi</i> Istvántól	38
Jegyzőkönyv.	49
A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat az 1917. év derekán.	55

101-111

Tarantula

1	101-111
2	101-111
3	101-111
4	101-111
5	101-111
6	101-111
7	101-111
8	101-111
9	101-111
10	101-111
11	101-111
12	101-111
13	101-111
14	101-111
15	101-111
16	101-111
17	101-111
18	101-111
19	101-111
20	101-111
21	101-111
22	101-111
23	101-111
24	101-111
25	101-111
26	101-111
27	101-111
28	101-111
29	101-111
30	101-111
31	101-111
32	101-111
33	101-111
34	101-111
35	101-111
36	101-111
37	101-111
38	101-111
39	101-111
40	101-111
41	101-111
42	101-111
43	101-111
44	101-111
45	101-111
46	101-111
47	101-111
48	101-111
49	101-111
50	101-111
51	101-111
52	101-111
53	101-111
54	101-111
55	101-111
56	101-111
57	101-111
58	101-111
59	101-111
60	101-111
61	101-111
62	101-111
63	101-111
64	101-111
65	101-111
66	101-111
67	101-111
68	101-111
69	101-111
70	101-111
71	101-111
72	101-111
73	101-111
74	101-111
75	101-111
76	101-111
77	101-111
78	101-111
79	101-111
80	101-111
81	101-111
82	101-111
83	101-111
84	101-111
85	101-111
86	101-111
87	101-111
88	101-111
89	101-111
90	101-111
91	101-111
92	101-111
93	101-111
94	101-111
95	101-111
96	101-111
97	101-111
98	101-111
99	101-111
100	101-111

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XXXIII. (UJ) ÉVFOLYAM.

1917.

I—IV. FÜZET.

I. Ferenc József emlékezete.

A Délmagyarországi Történ. és Régész. Muzeumtársulat 1917. május 17-én Temesvármegye közgyűlési termében megtartott XXXII. rendes közgyűlésen tartotta
Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök.

Amidőn a háborúból itthon hagyott néhány harang kongásából 1916. november 21-én megtudtuk, hogy I. Ferenc József szíve megszünt dobogni, felekölt lelke megszünt népei sorsa felett örködni, éreztük mindannyian, hogy történelmi korszak zárult le. Nemcsak a trón zsámolyához közel állók, hanem a széles néprétegek lelke előtt is tisztán állott, hogy több mint hatalmas uralkodó — egy nagy korszak világtörténelmi jellegét meghatározó egyéniség és tényező — dőlt ki az élők sorából

Tanulmányainak során már hosszú ideje úgy találja az ifjúság, hogy a történelmi tankönyvek b-fajzetlenek, mivel események, melyek nagyapáink legendás emlékezetében szerepelnek már, még nem tárgyalhatók, miután azok legszámottevőbb tényezője I. Ferenc József nem a történeté, hanem az életé. Európa képe teljesen megváltozott, az állami és társadalmi berendezkedés külföldön és itthon forradalmi átalakuláson ment át és a történetírásnak bő alkalma nyílnék rejtekébe bevilágítani; s Klio írődeákjai mégis elfogultan tolják féltre a tollat és nem tudnak az események felett zavartalanul ítéletet mondani, mivel közel egy század minden történésének tényezője, jórészt felidézője — I. Ferenc József — még nem áll az örökkévalóság és történet ítélőszéke elé, hanem a patriarkák korán túl is folytatja a történet csinálását. Akik mellette szolgáltak, vagy vele szemben álltak, mind kidőlték már, és a történetírásnak róluk formált ítéletét mégis évtizedeken keresztül befolyásolta az a tény, hogy munkájuk vagy harcaik részese — I. Ferenc József — itt élt közöttünk és befolyást gyakorolt a világ folyására, a történelmi ítélet kialakulására. Valóban óriások mértéke szerint faragott szobor gyanánt emelkedett ki I. Ferenc József alakja a napi események tömkelegéből és uralkodásának páratlan tartama

de főleg minden képzeletet meghaladó tartalma teszi korszakalkotóvá szereplését.

Azonban a megdicsőült király történelmi jelentőségét nemcsak uralkodásának nálunk még elő nem fordult hosszúsága, hanem mindenek fölött egyéniségének és tevékenységének kimagasló volta biztosítja.

I. Ferenc József mint ember is ritka magas helyet foglal el a történelem napjainak sorában. A tömeg rendesen azt hiszi, hogy akik a társadalmi élet magaslatain állanak vagy trónok fellegei közül szemlélik az eseményeket, a közönséges ember gondolat- és érzelemlágától idegenek. S e meggyőződésnek van is valami alapja, mivel a messihi határookra és történelmi feladatokra irányított tekintet vajmi nehézzé teszi az egyéni, intim szükségletekkel való beható foglalkozást. Annál felemelőbb, ha népek sorsának intézője tud egyesek szükségleteihez leereszkedni, ha háború és béke hordozója képes a szív viharait elsimítani, ha a fejedelem kötelmei hű teljesítése mellett ért hozzá, hogy a szó igaz értelmében ember is legyen. S I. Ferenc József értett e művészethez.

A Habsburgok ősi trónján az elmúlt hét évtizeden át a szó legnemesebb értelmében vett ember ült. Ember, ki megértette embertársait. A megdicsőült uralkodó sohase hajszolta a népszerűséget. A tömeget és felületes lelkeket tévútra vezető frázisnak és jelszó-küntőlésnek sohase hódolt. Nem hirdette a nép érdekeinek mindenek felett való voltát, de mindent megtett, ami tőle függött, hogy népei boldoguljanak és haladjanak. Nem volt ő a rohamos haladás embere, de első sorban az ő érdeme, hogy mindazon kulturintézmények, alkotmányos berendezések, népjóléti vívmányok, melyek a XIX. század eszméinek erjedése közben értékeseknek bizonyultak, népei javára nálunk is megvalósultak. Volt e fejlődési folyamatban bizonyára nem egy eset, amikor házának hagyományai és saját ifjúságának emlékei nem tüntették fel kíváncsnak az ujat a régi rovására; de ép az Ferenc Józsefnek az embernek kiválósága, hogy meggyőzte magát, s mert megérteni törekedett korát, a haladás árjával nem állt szemben makacs önbizakodással, hanem azt úgy irányította, hogy ne romboló csapás, hanem termékenyítő áldás váljék belőle.

Mennyire ember volt Ferenc József, annak bizonyítéka a sors csapásai alatt szenvedőkkel való együttérzése. Oly hosszú uralkodás alatt ily nagy birodalomban elkerülhetetlen, hogy katasztrófák ne szakadjanak a népekre. Ő alatta is számtalanszor felkereste a baj Ausztria és Magyarország népeit. De akár Galicia közsékeit pusztította az ár, akár Szegedet döntötte hullámsirba a Tisza, kis alpesi község lett a tűz martaléka vagy Eperjes, Bártfa falai között

pusztított, az emberek baját megértő Ferenc József volt az első, a ki bajt enyhíteni sietett s a Szeged romjai felett elhangzott királyi szó „szebb lesz mint volt“ számtalan változatban volt meggyötört lelkeknek vigasztalása. Közel fekszik a gondolat, hogy aki annyit megértett és megvigasztalt, ezek áldó imádsága révén nyerte a rendkívüli erőt, hogy a reá zuduló csapások súlya alatt, melyek úgy hullottak fejére, mint senki másra, nagyobb embernek bizonyuljon mint bárki kortársai közül.

De a legnagyobb emberi vonás I. Ferenc Józsefben az ő nagy kötelességtudása volt. Bizonyára nem volt két államának alkalmazottai között egy sem, aki annyi hivatalos órát kötött volna le életéből s annyi aktát intézett volna el, mint ő, ki a legcsekélyebb önvád nélkül engedhetett volna magának annyi üdülést és szabadságot, mint amennyi legkisebb alkalmazottjának jutott. De nem tette, mivel szinte szenvedélyévé vált a szüntelen munka, a gondjaira bizott emberiséggel szemben kötelességének teljesítése. Meg vagyok győződve, ha a munkaszeretet és kötelességtudás szobrát kívánná valaki kifaragni, kifejezőbbet nem találhatna, mint a reggeltől estig, íróasztala mellett dolgozó, 86 éves Ferenc József császár és király alakját, kinek az emberi fogalmakat meghaladó egyéni vonása halhatatlan emléket biztosít a legnagyobb jellemek sorában.

Ferenc Józsefnél az embernél nem kisebb Ferenc József a király. Ez a királyi kép két jellegzetes vonásból tevődik össze: az uralkodói jogokhoz való szívós ragaszkodásból s a nemzet kétségtelen jogainak tiszteletéből. Deszpótikus hajlam az elköltözött uralkodóban nem volt, de a fejedelmi jogról és hatalmi körről igen szilárd nézeteket vallott. Gondolkozását átjárta az Isten kegyelméből való uralkodás eszméje —, de az Istennek tartozó felelősség komoly érzetével együtt. A hatalommal pillanatnyi érdek vagy hiúság okából soha vissza nem élt, de azt sem tűrte, hogy múlt áramlatok kedvéért az bárki által megcsorbítottassék. Mily történelmi nagy feladatot teljesített ezzel, az kitűnik ép a mostani világförgetegben, amikor a szilárd fejedelmi hatalom különösen nálunk oly szirtnek bizonyul, mely a haza fennállását biztosítja, mert rajta a széthúzó törekvések és alattomos aknamunkák meghiusulnak.

Nem kevésbé komolyan mint a fejedelmi jogot kezelte I. Ferenc József a népjogot. Hazánkban szállóige lett róla mint legalkotmányosabb királyról beszélni. S ez nem hízogó szó, hanem mély igazság. Ismételni kell itt, hogy a megdicsőült király érzelmekkel nem tüngettett, irányzatokkal nem kacérkodott. Nem a népszerűségért, nem az utca tapsaiért hódolt a törvénynek s az ezeréves alkotmánynak, hanem öbelőle a kor szellemének megértése váltotta ki az alkotmányos esküt

s tarttatta meg azt tiszteletreméltó komolysággal. Ranke egy helyen bizonyos melancholiával így szól: „A történet azt tanítja, hogy az ember a történeteken nem okul.“ A nagy átlagról kimondott ez az ítélet Ferenc Józsefekre egyáltalán nem alkalmazható. Ép az ő uralkodói nagysága, hogy felségében is mindig kész volt a nagy események tanulságait levonni s azokhoz alkalmazkodni. Az októberi diplomától a 67-i kiegyezésig, Bachtól Deákig, az in effigie felakasztott Andrássytól Andrássy külügyminiszterig nagy út volt, de Ferenc József ezt az utat öntudatosan, elfogulatlanul, bölcs belátással tette meg s azért, amikor a célhoz — a törvényhez s az ősi alkotmányhoz — elérkezett, azt nem reá kényszerített nyög gyanánt fogadta el, hanem beleélte magát szellemébe, mely a nemzet lelkének legnemesebb kivirágzása, s így össze tudott olvadni nemzetével s megteremteni azt a harmóniát, mely nemzeti boldogulásnak és királyi nagyságnak egyaránt feltétele.

Teljessé teszi a képet és sok nagy tulajdonságot megérttet, ha még Ferenc Józsefről a hithű keresztényről emlékezünk. Mit értett ez alatt, kifejezte azon válaszbán, melyet 60 éves uralkodói jubileuma napján az üdvözlétére siető osztrák püspöki karnak adott. „A hit az a biztos horgony — ugymond — mely az élet viharai és harcai között mindenkinek támasza és istápolója. Hű fia vagyok az egyháznak, mely nehéz órákban alázatosságra és megadásra tanított, mely szerencsétlenségben annyiszor megvigasztalt, mely nekem és házamnak az élet útján mindig hű kísérőnk volt.“ Mintha csak Arany Jánosnak arany szavait hallanók: „A szegénynek drága kincs a hit“ gazdagokra és nagyokra vonatkoztatva. Oly korban, mely minden természetfölöttit kétségbevon, mely az örök és végtelen fogalmait elé fátyolt von, ime az élet legnagyobb iskoláján átment nagy fejedelem hitvalló módon visszamutatott a „bölcseiség kezdetére“ s amit évtizedeken keresztül tapasztalt, érzett, szenvedett úgy, hogy benne mindig nagynak bizonyult, azt az élet alkonyán nagy lelkek nagy alázatosságával az Örökkévaló vezetésének tudja be. S ha ehhez hozzátesszük, hogy az utolsó szó, mely a nagy király ajkát elhagyta, ez volt: „Holnap négy órakor keltsetek föl, sok a dolgom és még sokat kell imádkoznom“ — úgy előttünk áll alakja egy tökéletes uralkodónak, ki minden irányban megtartotta a kellő mértéket, ki megadta Istennek ami Istené, embernek ami emberé s ezzel elérte, hogy emléke mint egy kimagasló, harmónikus, uralkodó élet emelkedjék ki a feledésből, kortársak hálája, utódok tisztelete által övezve.

A történelmi érzék, mely felülemel a köznapin és a kiválóság

megbecsülésére képesít, hajt bennünket, hogy a nagyság előtt hódoljunk tehát I. Ferenc József emléke előtt is meghajoljunk. A nagy ember, és uralkodó kimagasló erényei mindig dicsőségére lesznek a nemzetnek, mely őt magáénak vallhatta s épülésére minden egyesnek, ki az emberszeretetnek, kötelességtudásnak, erőnek és lelki mélységnek e hőst megismerni fogja. A mi kötelességünk pedig, kik e nagyságnak áldásait közvetlenül éreztük, gondoskodni hogy ércszobra ékesítse tereinket és mindenek fölött, hogy oda és dicső emlékezetének megértéséhez vezessük a most küzdő s a serdülő nemzedéket, megtanulni az egyén s az összesség boldogulásán következetesen, önzetlenül és ernyedetlenül fáradozni.

Temesvár visszafoglalásának százados emlékűnepe 1816. október 13-án.

Irta: Magony Lózsef dr.

Már hervadoztak az őszi vadvirágok, amikor a mult év október havában harangok zúgása és a Csanád-egyházmegye templomaiban fölhangzó ünnepélyes „Te Deum laudamus“ történelmi emlékűnnepet hirdetett Délmagyarországon. A világháború égzengése közben, történelmi nagy időkben köszöntött ránk kétszáz éves évfordulója annak a történelmi nagy napnak, amikor 1716. október 13-án¹ az elhalványult félhold helyét a temesvári vár ormán ismét elfoglalta a kereszt s a 164 év óta elnémult harangok újra megszólalhattak.²

Szavojai Jenő herceg temesvári diadala az egész keresztény világban nagy örömet keltett s a visszahódításnak századokra kiható jelentőségét már az egykorúak is mélyen átérezték. XI. Kelemen pápa az

¹ Ezen a napon történt a kapitulációnak, vagyis a megadás feltételeinek aláírása, a vár átadásának mintegy megpecsételése. Száz év multával ezen a napon ünnepelte meg Temesvár a török uralom alól való felszabadulásának emlékét valószínűen Grisellini nyomán, kinek állítása szerint október 13-ikán váratlanul fehér zászlót láttak lengeni a vár egyik bástyáján a megadás jeléül. Azonban Grisellini s a nyomába lépő Bárány Ágoston egyaránt tévedtek, mivel a fehér zászló kitűzése nem 13-ikán, hanem egy nappal előbb, október 12-ikén történt, amint Arneth (Prinz Eugen v. Savoyen, Wien, 1858. II. 406.) és a Temesvár szerencsés bevételének emlékére vert érmek egybehangzóan bizonyítják.

² Az első toronykeresztet 1719. szeptember 12-ikén tűzték fel Temesvár legrégibb templomának, a török hódítás korában nagy-mecsetté alakított Szent György-egyháznak tornyára, amelyet 1718. április 8-án nagy ünnepélyességgel ismét keresztény templommá szenteltek a Boldogságos Szűz (ad Mariam Serenam) tiszteletére. Szent Mihály napjának előestéjén pedig már azokkal az új harangokkal harangozták az „Ave Mariát“, amelyeket Bécsben öntöttek e templom számára. Mielőtt az említett három harang Bécsből leérkezett, az istentiszteletre dobbal hívták össze a hivatottakat: az első harangozást egy dobbal, a másodikat kettővel, a beharangozást három dobbal jelezték. A kereszt feltűzése s az új harangok megkondulása nagy örvendezést keltett Temesvár összes keresztény lakossága körében, hogy másfél-század után újra ott ragyogott a kereszt a város fölött s újra felváltotta a muezzinek imádságra hívó vontatott kiáltását a 164 éven át elnémult harangszó. (Szentkláray, Temesvár sz. kir. város története, 67. l.)

egész kereszténység hálája fejében magasztaló brevét s azonkívül egy drágagyöngyökkel és a Szentlélek képével hímzett hermelines hadvezéri kalapot és egy ezüstmarkolatú szentelt kardot küldött a Temesvárt fölszabadító herceg-hadvezérnek. A fölszabadított Temesvár pedig évtizedeken át minden évben megünnepelte fölszabadításának emlékét. A jezsuiták templomában minden év október 12-én ünnepélyes gyászsistentiszteletet tartottak a Temesvár ostrománál elesett katonák lelkiüdvéért s 1719 óta évenként október 18-án fölhangozott a „Te Deum“ annak a napnak emlékére, amelyen 1716-ban Jenő herceg győzelmes hadserege élén ágyúdörgéstől és lelkes üdvívalgástól kísérve ünnepélyesen bevonult a meghódított várba.¹ Ezt a két egyházi ájtatosságot minden évben megtartották, amíg a jezsuiták Temesvárott működtek.

Temesvár fölszabadításának napját méltán nevezhetnénk a mai Temesvár születésnapjának, mert ezzel a nappal Temesvár történetének teljesen új korszaka kezdődik: a hamvaiból föltámadó, modern Temesvár története. A félhold letüntével letűnt a régi török Temesvár is s nem maradt fenn belőle úgyszólván semmi sem. Eltűntek a török faházak, eltűntek a tölgyfapaliszados földsáncok, eltűntek a mecsetek, nádasok és mocsarak: eltűnt az egész török világ és annak minden emléke.² Az új Temesvár úgyszólván a régi török Temesvár romjaiból emelkedett ki s az a kétszáz év, amely a visszafoglalás óta letelt, az egész Délvidék számára a fejlődés és virágbaborulás korszaka volt, amelynek legszebb emlékei Temesvár városához fűződnek. S ennek az áldásos virágzásnak kiinduló pontja az a hősi visszafoglalás volt, amely hazánk teljes fölszabadítását eredményezte s amelynél alig van kimagaslóbb eseménye Délmagyarország és Temesvár sok százados történelmének.

Temesvár városának már évek óta szeretettel ápolt törekvése volt, hogy ennek a kimagasló történelmi eseménynek emlékét a közeledő kétszázados évfordulón díszesen megünnepelje. Ez az emlépünnep, amelynek előkészítéséhez Társulatunk is följánlotta lelkes és hivatott közreműködését, méltó lett volna Temesvár multjához és jelenéhez egyaránt. Az országgraszoló emlékünnep keretében tervbe volt véve az emlékünnep jellegéhez méltó országos kiállítás rendezése és a török uralom alól való felszabadulás emlékére a Józsefvárosban emelendő

¹ Preyer szerint „... am 18. Oktober ein Te Deum laudamus gefeiert wurde, weil am 18. Oktober 1716 die Türken aus dieser Stadt abgezogen sind.“ A törökök színpompás, festői kivonulása azonban nem október 18-án, hanem egy nappal előbb október 17-én történt. Másnap, október 18-án a hős szavójai herceg, aki 1663. október 18-ikán született Párisban, mint a város győzelmes felszabadítója már a meghódított várban ünnepelte meg születésének 53-ik évfordulóját.

² Telbisz Károly, Temesvár története, 29. l.

monumentális új templom alapkö-létételének megünneplése: de időközben elborult a magyar égbolt s a közbejött világháború mindezeket a szép reményeket már virágjukban elhervasztotta.¹ Egy külső pompával ragyogó és méltóan díszes emlékünnap ünnepi hangjai különben is disszonánsan csendültek volna ki a háborús égzengésből akkor, amikor szívünk-lelkünk s egész kedélyhangulatunk azon harcterek eseményeinek hatása alatt áll, amelyeken hős magyar testvéreink együtt harcolnak a szövetséges török testvérnemzet vitéz katonáival.

Társulatunk azonban, mint a multak emlékeinek hivatott ápolója, nem mehet el szó nélkül ilyen korszakos történelmi esemény kétszáz éves emléke mellett. S ha már nem ünnepelhetette meg méltó dísszel a második centenáriumot, ha már új emlékkövet nem tudott állítani, bemutatja legalább a régít: azt, amelyet az első centenárium alkalmával száz esztendővel ezelőtt emelt egy letűnt nemzedék Temesvár hősie visszafoglalásának emlékére.

A száz év előtti nemzedék történelmi emlékünnepek méltó megünneplésére sokkal kedvezőbb korban ünnepelhetette meg Temesvár visszafoglalásának százados emlékezetét, mint a mai. A majdnem negyedszázadon át dúló francia háborúk, amelyek az akkori Temesvártól is jelentékeny áldozatokat követeltek, lezajlottak s 1815-ben a Waterloónál elhangzó utolsó ágyúlövésekkel Napoleon világhatalma is elenyészett. 1816-ban már egész Európa a békének ha áldásait nem is, de legalább nyugalomát élvezhette s a „nagy csendháborítónak“ Szent Ilona kékes felhőkbe nyúló, hullámoktól ostromolt szikláján már csak egy óhajta lehetett, hogy ott nyugodjék a Szajna partján, a francia nép között, amelyet annyira fogyasztott s mégis annyira szeretett. A szent ilonai fogoly-császár emléke már Párisban is halványulni kezdett: a Louvre homlokzatáról lekaparták a hatalmát szimbolizáló koronás N betűket s a Tuileriák kupoláján fehér zászló lengett.

Azok a fejedelmek, akik az utolsó nagy háborúban annyi szépet ígértek népeiknek s akik a Lipsénél zsákmányul esett ágyúkból emlékrmet verettek ezen fölirattal: „Europa libertati asserta“ („A szabadságnak visszaadott Európa“), megkötötték a „szent szövetséget“, melynek kenetteljesen hangzatos jelszavai tulajdonképen az önkényuralom elfátyolozására szolgáltak.

1815 óta hazánkra is a szent szövetség sötét árnyéka borult s nálunk is Ferenc császár mindenható kancellárja, „a legitim elv örangyalának“ nevezett Metternich herceg „csinálta a történetet“.

Az az ország, amely „Európa megszabadításában“ annyit áldozott, mint bármely más nemzet, épen ekkor szűnt meg mint külön állam,

¹ Geml polgármester jelentése Temesvár sz. kir. város 1916. október havi közgyűlésén.

mint önálló nemzet létezni. A híres bécsi kongresszuson meg sem említették s az európai köztudat beolvasztotta az ausztriai császárságba, mert hivatalosan csak az volt képviselve és a Bécs palotáiban mulatozó császárok és királyok alig tudtak róla többet, mint hogy vitéz katonák, szép asszonyok, jó borok hazája.¹

Az alkotmány hatalmas épülete ugyan fennállott még, de a nemzetet kiköltöztették belőle s ez félreszorítva, a rendi kiváltságok órázából nézte tünődve az idők folyását.

A forradalmi eszmék áramlata ugyan nem állott meg hazánk határainál s az újítás vágya sem halt ki a jobbak szívéből, de amíg más nemzeteket a francia forradalom emlékei és a jövő reménységei újabb meg újabb küzdelmekre ösztönöztek, a magyar nemzet, amióta a francia háborúkban hozott áldozatok nagysága meghaladta erejét, temetői nyugalommal várta a jobb napok virradását. A nemzet megbénult tetteje a beköszöntött béke idejében a legsajátságosabb módokon nyilvánult. A diákság éjjeli tivornyaival zavarta a csendes kis városok nyugalomát. Tehetett volna-e jobbat akkor, mikor még a fehér kalap viselését is eltiltották, mert forradalmi jelvényt sejtettek benne. Főuraink esztelen pazarlása is ebben a tétlenségre kárhozottatott korban vált közmondásossá, amikor Festetics László gróf, a takarékos Festetics György fia, még mellényt sem vásárolt egyszerre kevesebbet száznál.²

Az áldozatteljes háborúk után kimerülés állott be minden téren. Csak öt éve mult, amikor egy végzetes napon, 1811. március 15-én ugyanabban az órában arra a szomorú tudatra ébredtek Magyarország és Ausztria népei, hogy vagyonuk $\frac{4}{5}$ -évvél kevesebbet ér s most, öt év multával, 1816-ban ismét beköszöntött az újabb devalváció. A „fekete bankó“ értékének hatvan százalékára szállott alá fokozatosan, úgy, hogy az 1811-ben még százforintos bankó a két leszállítás után 1820 elején már csak 8 ezüst forintot ért. Az országnak úgyszólván minden lakosa jelentékeny részét elveszté vagyonának, de a nemzet szinte közömbösen fogadta a csapást s elégedetlensége legfeljebb hazafias kesergésben vagy tétlen sírvavigadásban nyilvánult, s a kor nagy eszméinek fénye, a szebb jövő reménysége csak egy-egy írónk, költőnk alkotásában csillant fel.

Az elnyomás szomorú korának eseményei Temesvárott is éreztették hatásukat s különösen a pénzügyi válság itt is ezreket sujtott, de semmi nyoma annak, hogy ezek az események különösebb hatással lettek volna a temesvári polgárságra s annak lelkéből élénkebb visszhangot váltottak volna ki. Még a vármegye is, amely pedig a nemzeti szellemnek és a nemzeti törekvéseknek lelkes zászlóvivője volt Temes-

¹ Marczali, Magyarország története, Budapest, 607. l.

² Marczali, Magyarország története, Budapest, 610. l.

várott, készségesen, minden ellenállás nélkül végrehajtotta a bécsi udvarnak az adóemelésre és az újoncozásra vonatkozó rendeleteit s a József nádor titkos levéltárában elhelyezett kimutatás szerint azon legszelidebb 15 megye közé tartozott, amelyek még a felírás jogával sem éltek s mindjárt az első reskriptumot végrehajtották. A többi megyék vagy csak a második leiratnak engedelmeskedtek, vagy csupán a harmadik reskriptumot hajtották végre s végül volt mintegy tiz olyan megye is, ahol királyi biztosok kényszereszközök alkalmazásával hajtották végre az említett törvénytelen rendeleteket.¹ Csak természetes, hogy ily viszonyok között a város, amelynek jórészt idegen származású és idegen ajkú lakossága előtt a magyar alkotmány és a magyar nemzet törekvései ismeretlenek voltak, úgyszólván életjelt sem adott magáról.

Temesvár ebben a korban még kis város volt s lakosainak száma, amely 1805-ben 10.097 volt, száz évvel ezelőtt, 1816-ban mintegy 10.500 lehetett az itt állomásozó katonaságon kívül. Azonban ha kis város volt is, de azért társadalmi élete már akkor is nagyvárosias volt, mert lakosai már abban az időben is jórészt iparral és kereskedelemmel foglalkoztak s a hivatalnoki osztály is nagy számmal volt képviselve. Az a 10—11.000 ember, aki akkoriban Temesvárott lakott, mind intelligens polgár, iparos, kereskedő, pap, katona s különféle tisztviselő volt s nagyon valószínű, hogy az akkori Magyarországnak egyetlen vidéki városában sem volt annyi intelligens ember együtt, mint Temesvárott a várban.²

A száz év előtti Temesvár lakossága a közös intelligens vonás mellett vallási és nemzetiségi szempontból nagyon vegyes volt. A legnagyobb számot a németek képviselték, azután következtek a görög-keleti vallású oláhok, szerbek s a legkevesebben voltak a magyarok. A legmagyarabb elem a megyei tisztviselők soraiból került ki s általában a magyarság úttörője Temesvárott is a vármegye volt. A megyei tisztviselőkön kívül a városi hivatalokban is voltak magyarok s 1816-ban Temesvár első tisztviselője: Tessényi József polgármester is magyar ember volt s ez a körülmény a magyarság térhódítására enged következtetni. Magyar nemesi családok is mind nagyobb számban költöztek Temesvárra s ezeken kívül az iparosok között is szép számmal képviselték különösen a csizmadiák és a szabók a magyar elemet.³

¹ Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora, Budapest, 1897, 92. l

² Berkeszi István dr.: Társadalmi élet Temesvárott 1801-ben, Temesvár, 1902. (Történelmi és Régészeti Értesítő XVIII. évf. IV. füzet) 104. l.

³ Berkeszi István dr.: Társadalmi és kulturális viszonyok Temesváron a múlt század végén, Temesvár, 1900 (Történelmi és Régészeti Értesítő XVI. évf. I—IV füzet) 58. l.

A különféle vallású, nemzetiségű és állású polgárság kölcsönösen megbecsülte egymást s ebből a kölcsönös megbecsülésből csak egy felekezet maradt sokáig kizárva: a zsidó s még az 1848-iki nagy vívmányok sem tudták a zsidók elleni ellenszenvet megszüntetni, amely 1848 március havában a sajnálatos zsidóüldözésig fokozódott.

A társadalmi életet a jószívűség, a mulatás- és élvezetvágy s a könnyelműséggel párosult pazarlás jellemezte. A korszellem hatása mellett a temesvári társadalom hagyományai is ápolták ezt a szellemet s a száz év előtti Temesvárt méltán tartották az akkori Magyarország egyik legmulatósabb városának.¹

Ebben a sírvavigadó, politikai tétlenségre kárhoztatott korban a nemzet hatványozott buzgósággal függött történetén és multjának dicsőségesen szép emlékein. Minél szomorúbb és sivárabb a jelen, annál ékeesebben beszélnek a mohos emlékek és a megfakult oklevelek, mert a feltámadó multból egy derültebb jövő reménye sugárzik. S midőn ebben a multba néző, a multak dicsőségeért lelkesülő korban föltárult az akkori Temesvár előtt történetének egyik legfényesebb lapja: a török uralom alól való fölszabadításának emlékezetes eseménye, magától érthető, hogy örömteljes lelkesedéssel készült a közeledő százados évforduló méltóan fényes megünneplésére.

Ezen százados emlékünnap méltóságának emelése érdekében az első lépés a püspöki palotából indult ki. A csanádi egyházmegyének akkori püspöke, Kőszeghy László 1816. szeptember havában a következő átiratot intézte Temesvár sz. kir. város akkori tanácsához: „Mint-hogy a jövő október hó 13-án már századik éve telik be, amióta a temesvári vár a törökök jármát Szavojai Jenő herceg vezérlete alatt szerencsésen lerázta, méltó volna tehát az említett napot elődeink dicséretre méltó szokása szerint kiváló ünnepélyességgel megkoronázni (pro laudabili antenatorum more peculiari solemnitate coronare). S természetesen mindazt, amit csak Temesvár hűséges népe hálaérzelmeinek fölébresztésére Isten, a minden jók Adományozója iránt meg lehet tenni, a helybeli papság a székesegyházban teljesíteni fogja (id omne ex parte hujatis sacerdotii in Cathedrali Ecclesia perficietur), és azért az említett emléknapon, amely pünkösöd után a tizenkilencedik vasárnap (Dominica XIX-a post Pentecosten) kilenc órakor szent beszéd lesz, ezt szent Ambrus himnusza, a Te Deum laudamus fogja követni és végül ünnepélyes énekes mise (solemne Cantatum) celebráltatik. Azonfelül ennek a napnak ünnepélyes voltát azért hozom ezekben előze-es tudomására a tekintetes tanácsnak, amely ennek a városnak nemesebb részét alkotja (qui nobiliorem huius urbis portionem efficit), hogy ha az említett nap ünnepélyességének emelésére bizonyos tervei

¹ Ugyanott, 56. l.

volnának, az azoknak megfelelő intézkedéseket kellő időben megtehesse. És mivel méltó, hogy valamennyien hálás szívvel emlékezzünk meg azokról a hős harcosokról, akik száz évvel ezelőtt ennek a városnak falai alatt estek és akik vérük ontásával ennek a százados emlék-ünnepnek érdekében a legtöbbet tettek, azért a következő napon azaz október 14-én ugyanesak a székesegyházban kilenc órakor ünnepélyes Requiem fog énekeltetni, amelyre a Tanácsot az érdemes polgársággal egyetemben szintén barátságosan meghívom.¹

A csanádi püspök átirata a szeptember 13-iki tanácsülésben élénk visszhangot keltett. Minthogy a tanács is méltónak véli, — így szól a tanácsülés jegyzőkönyvének a püspöki átiratra vonatkozó határozata — hogy a város fölszabeditásának századik évfordulója és ezen kiválóan szerencsés esemény emlékezete kimagasló ünnepély-séggel ünnepeltetés meg, ezen hálára méltó levél másolata útján fölhívja a külső tanácsot (*gremialem electam Civium Communitatem*)² hogy arra vonatkozólag, vajjon ezen nap méltó megünneplése érdekében milyen előkészületeket vél megteendőknek, véleményét majd ide terjessze elő, a kebelbeli gyűlések összes megbizottainak pedig jegyzőkönyvileg (*protocollariter*) hagyja meg, hogy az illetékes gyűléseket ezen díszes ünnepély érdekében jóakarátú támogatásra buzdítsák és az eredményről

¹ *Protocollum Corrépondentiarum Ordinarius Csanádiensis ab anno 1813 usque annum 1817. Tomus IX. No. 833. (Archivum Dioecesanum Csanádiense). — Prothocollum Sessionis Magistratualis L. R. Civitatis Temesvariensis die 13-a Septembris 816. No. 3521. (Temesvár városi levéltár.)*

² Ennek megértésére ajánlatosnak vélem fölemlíteni, hogy Temesvár II. József császár 1781. évi december 21-én kelt adomány- és kiváltságlevele értelmében szabad királyi város volt s mint a szabad királyi városokban általában, ön-kormányzati jogait nem az összes polgárság, hanem annak csak egy kis része; a magistratus gyakorolta. A szabad királyi városok magistratusa általában külső és belső tanácsból állott. A külső tanács, amely mintegy a város közgyűlésének tekinthető, egy önmagát kiegészítő testület volt 40–100 taggal, Temesvárott az említett kiváltságlevél értelmében 60 taggal a városi szószózó (tribunus plebis) vezetése alatt. — A belső tanácsot, mely a város tulajdonképeni közigazgatását vezette, a külső tanács tagjai önmaguk közül alakították. Temesvárott 1848 előtt a belső tanács a polgármesterből, városbíróból, városkapitányból és 7 tanácsnokból állott. Ebben a belső tanácsban 1812-ig a városbíró, 1812 óta azonban a polgármester elnökölt. Ez a belső tanács intézte a város közigazgatási, gazdasági és törvénykezési ügyeit, de eljárásáról — a törvénykezés kivételével — köteles volt a külső tanácsnak (*electa communitas*) jelentést tenni és azt minden fontosabb esetben meghallgatni. A tisztújítást a külső tanács eszközölte a városi kiváltság szerint egy, két vagy három évre, ellenben a külső tanács tagjai és a belső tanács tanácsnokai ezen állásukat élethossziglan megtartották. A jelölés a belső tanácsot, a választás a külső tanácsot illette. (Herczegh M.: Magyar jogtörténet, Budapest, 1902. 386–387. l.; Nagy Ernő: Magyarország közjoga, Budapest, 1905. 364–365. l.; Preyer: Monographie der königlichen Freistadt Temesvár. Temesvár, 1853. S. 133.)

majdan előterjesztéseiket bemutatni szíveskedjenek. Végül kérjék föl levélben a katonai főparancsnokságot is (Supremam Armorum Praefecturam Banaticam?!), hogy katonai részről is megtörténjék az intézkedés ezen ünnepély nagyobb méltóságának emelésére.¹

A külső tanács bizottsága a szeptember 25—26-án tartott tanácsülésen terjesztette elő azon javaslatokat, amelyek méltóknak látszottak arra, hogy a város felszabadításának napja mint emlékezetes esemény kiváló örömmel megünnepeltessék. (... den Tag der Befreyung dieser Stadt aus der Türkischen als ein denkwürdiges Ereigniss mit besonderer Freude zu feiern.)

Hogy ezt a napot — amelyen egyik forrásunk szerint — a temesváriak ősei letörölték könnyeiket s a pogány járom alól felszabadulva élvezni kezdték az arany szabadságot, minél emlékezetesebbé tegyék s minél méltóbban és minél nagyobb pompával ünnepelhessék, az akkori városi tanács Tessényi József polgármester elnöklete alatt magáévá tette a külső tanács javaslatait s hetekkel előbb megtette az óhajtott célnak megfelelő intézkedéseket.

Elhatározták, hogy a városi hatóság testületileg díszruhákbán fog megjelenni a székesegyházban tartandó hálaadó istentiszteleten és a Temesvár ostrománál elesett hősök emlékének szentelt requiemen. Azon felül az emlékünnap estéjén a Belvárost ki fogják világítani és a városháza előtt díszítéseket alkalmaznak a város költségén, azonban a városi pénztár lehető kimélésével (auf Kosten der Stadt, jedoch milder möglichsten Schonung der Stadt-Cassa). A tervezett kivilágítás érdekében fölkérték a Temesvárott parancsnokló tábornokot, Hager János báró altábornagyot, akinek hamvai most a székesegyház sírboltjában nyugszanak, hogy a katonai épületek kivilágításával is emelje az emlékünnap fényét. Hasonló kéréssel fordultak Temes vármegyéhez is, melynek élén akkoriban Borosjenői Muslay László alispán állott, a vármegyeház kivilágítása érdekében s bár forrásainkban nincs semmi nyoma, de az ünnepély lefolyásából következtetve kétségtelen, hogy úgy a katonai parancsnok, mint az alispán szíves készséggel teljesítették a városi hatóság kérését. Hogy a külvárosok lakossága is részt vehessen a tervezett örömnünnepen, azzal a kéréssel fordultak a várparancsnoksághoz, hogy a vár kapuit az emléknapi éjjelen ne zárassa be. Temesvár vár jellegének megfelelően ugyanis a Mehala felé nyíló bécsi és a Gyárvárosba vezető erdélyi várkapukat esténként már kilenc órákor, a péterváradinak nevezett józsefvárosi kaput pedig tizenegy órákor bezárták s a ki- vagy bemenetel mindenkor kellemetlenséggel volt

¹ Prothocollum Sessionis Magistratualis L. R. Civitatis Temesvariensis die 13-a Septembris 816. No. 3521.

egybekötve. A várparancsnokság azonban nagyon kivételes alkalmakkor megengedte, hogy a várkapuk hosszabb ideig legyenek nyitva. Végül utasította a városi tanács a rendőrséget is, hogy az emléknapon kettőzött éberséggel vigyázzon arra, hogy semmiféle rendzavarás ne történjék és minden szerencsétlenség megakadályoztassék.¹

A magyarányú előkészületek után 1816. október 13-án, egy hangulatos őszi vasárnapon, ünnepelte meg a száz év előtti Temesvár a török uralom alól való felszabadulásának százados emlékeztét.² Egész Temesvár lakossága lelkes érdeklődéssel várta a nagy nap fölvirradtát, de még nem is virradt, amikor hajnali négy órakor az akkor Uj-Bécsnek nevezett Uj-Pécse³ állomásozó császári lovasezred zenekara az ébresztőt kezdte játszani. A lóháton fölvonuló lovassági katonazenekar betöltötte a város összes utcáit a különféle hangszereknek kellemes és művészi hangjaival és hamarosan kiverte az ébredező temesváriak szemeiből az álmot.

Kilenc órakor kezdődött a székesegyházban az ünnepélyes istentisztelet, amelyen hálát adtak a Seregek Urának és a Győzelmek Adományozójának a száz év előtt kivívott győzelemért. Az ünnepi szent beszédet Schultz Bernát székesegyházi hitszónok tartotta, aki mély hatást keltő és gazdag tartalmú beszédében élénk színekkel rajzolta Temesvárnak a török uralom alatt való szomorú állapotát és a hallgatóságot Isten iránt való hálára s a haza és a király iránt rendületlen hűségre buzdította. Az ünnepélyes szent miseáldozatot Török Antal csanádi apátkanonok — később 1829—1834-ig csanádi püspök — mutatta be a Mindenhatónak sugyancsak ő énekelte az ünnepélyes Te Deum-ot is, minthogy az akkori csanádi püspök, Remetei Kőszeghy László gyöngélkedése miatt Makón tartózkodott. Ezen a hálaadó istentiszteleten úgy a katonai, mint a polgári előkelőségek teljes számban megjelentek és a legnagyobb áhítattal vettek részt.

Az ünnepélyes nagymise alatt a székesegyház előtti téren az itt állomásozó báró Vacquant és gróf Saint Julien-ezredek katonasága (militia ex Inclyto Regimine e Baronis Vacquant et Comitibus St. Julien),

¹ Prothocollum Sessionis Magistratualis L. R. Civitatis Temesvariensis die 25-a et 26-a Septembris 1816 (Temesvár városi levéltár).

² Temesvár visszafoglalásának emléknapja tulajdonképen október 12, mert ezen a napon tüzték ki a törökök a megadást jelképező fehér zászlót a vár egyik bástyájára. Hogy száz év előtt a centenáriumot mégsem ezen a napon, hanem 13-án ünnepelték meg, ennek főoka Grisellini téves adatán kívül, aki a fehér zászló kítűzését 13-ára teszi, a legnagyobb valószínűség szerint az volt, hogy 1816-ban október 12-ika szombatra esett s az akkori temesváriak az ünnepélyes istentiszteletre és az emlékűnnep megtartására alkalmasabb vasárnapot választották.

³ Milleker: Délmagyarország középkori földrajza, Temesvár, 1914. 152. l.

valamint a katolikus és görök keleti polgárőrség¹ üdvölvéseket tett, amelyekre a várfalakon fölállított 12 ágyú dörgése válaszolt.

A hálaadó istentisztelet végeztével az ünnepély hangulatát jelentékenyen emelő katonaságot a halás polgárok egymásközt felosztva pompás ebéddel vendégelték meg s voltak vagyonosabb polgárok, akik állítólag 160 katonát is vendégül láttak. A fényes lakomán kívül az áldozatkész polgárság minden egyes katonának dupla zsoldot adom nyozott s a katonai kórházban minden beteg katona és betegápoló egy forintot kapott ajándékba. Általában az áldozatkészséggel párosult jótékonyosság nagy arányokat öltött ezen az emlékűnnepen, ami az akkori kor nagylelkűségét és a száz év előtti Temesvár társadalmának jószívűségét egyaránt jellemzi. Georgovits Péter temesvári polgár és kereskedő a híres Gyulai-ezredhez tartozó katonák árváiról bőkezű nagylelkűséggel gondoskodott, Russi Costo kereskedő pedig ugyanekkor a polgári kórháznak 50 forintot s a szegények intézetének szintén 50 forintot adományozott.

Ebéd után nem maradt el a királykoronázások és a nagy nemzeti ünnepek hagyományos nemzeti szokása: az ökörsütés sem. A várfalakon kívül megsütöttek egy egész ökröt és a sült húst² kiosztották a nép között bőséges mennyiségű borral és sörrel egyetemben.

Alkonyat tájon a német polgárőrség az akkor még Jagd-Waldnak nevezett mai Vadászerdőből zajos örömrivalgás közepette bevonult a városba, miközben a menet élén haladó tizenkét, fehér ruhába öltözött fiatal lány piros szalagokkal és virágkoszorúkkal diszítve kellemesen énekelte a zenei tekintetben páratlan szépségű s akkor még népszerűnek (popularis) nevezett, de később a hozzáfűződő szomorú emlékek miatt a magyar nemzet előtt népszerűtlenné vált Gott erhalte-t.³ Ugyanakkor a mai Jenő herceg-téren, az akkori Paradeplatzon a katonai zenekar kellemes és művészi játéka is gyönyörködtette az ünnepre a belvárosba sereglő közönséget.

¹ A polgárőrség, „polgárhad“ (militia civilis) az akkori Temesvár életében jelentékeny szerepet játszott 1808-ban az országgyűlés városonként a „polgárhad“ felállítását rendelve el, a temesvári polgárőrségnek már a következő évben, 1809-ben azon feladat jutott osztályrészül, hogy a hadi események következtében a franciák elől Bécsből Temesvárra szállított kincstár felett őrködjék. Később a városi polgárőrség állott őrt a fővártán, a vár kapuinál és a bástyákon. A temesvári polgárőrség tisztjei kitüntetésképen katonatiszti kardbojtot viselhettek (Preyer: Monographie der königlichen Freistadt Temesvár, 1853. S. 92).

² A vármegyei levéltár jegyzőkönyvének (Protocollum Congregationis 1816.) egyik adata szerint egy font marhahús árát (unius librae carnis bubulae) október 10-étől 17 krajcárban állapították meg.

³ Az osztrák néphimnusz, melyet Haydn 1797 januárjában komponált, akkor már majdnem 20 éves volt s nemcsak a katonazenekarok műsorán szerepelt, hanem gyakran énekeltek is. (Nohl, Haydn, Leipzig, S. 104.)

Az emléknapi estéjén az egész várost fényesen kivilágították — már amilyen fényesen csak lehetett az akkori faggyúmécsesek mellett — és sok ablak ízléses fölíratokkal volt díszítve. A városháza előtt diadalkaput emeltek és számtalan mécses fényétől körülragyogva III. Károly királynak és a város halhatatlan felszabadítóinak: Pálffy János grófnak¹ és Szavojai Jenő hercegnek képeit lehetett látni.

Az emlékeztető és vidám napot pazar lakoma és nyilvános táncmulatság fejezte be, ahova mindenkinek szabad bemenetele volt s amely emelkedett hangulatban kivilágos kivirradtig tartott. A táncmulatság helyét forrásunk nem említi, de tudjuk, hogy ebben a korban a nagyobb bálokat a mai reáliskola helyén álló Redout emeleti tánctermben tartották s bizonyosan itt zajlott le ez az emlékeztető táncmulatság is.

A következő napot a kegyeletnek szentelték. A székesegyházban ünnepélyes requiemet tartottak a város ostroma közben elesett katonák lelkiüdvéért s a templomban felállított gyászravatalt számtalan gyertya fénye sugározta körül és katonai jelvények díszítették.

Végül említést érdemel, hogy az irodalom is kivette részét az ünneplésből, amennyiben Huberth Károly Tádé kegyesrendi tanár erre az alkalomra az emlékünnap emelkedett hangulatának megfelelő ünnepi ódát írt, amelynek kéziratát a temesvári kegyesrendi ház naplója, az úgynevezett „Historia Domus“ tartotta fenn korunkra.²

¹ Pálffy János gróf érdemeit a későbbi nemzedék Szavojai Jenő herceg nagy neve mellett sajátságos módon elfeledte, pedig ez a nagy magyar hadvezér volt az, aki lovasságával Temesvárat körülzárta s az egész ostrom alatt olyan hősiességet tanúsított, hogy Temesvár visszafoglalásában méltán őt illeti az oroszánrészt. A 200 éves, évforduló alkalmából alig emelhetnénk nevének méltóbb emléket, mint ha Temesvár egyik legszebb útvonalát vagy utcáját e kiváló magyar hadvezér nevével neveznék el.

² A centenáriumi megünneplésének lefolyását az egyetlen forrásnak: a temesvári kegyestanítórendi tárház naplójának, a Historia Domus-nak elsárgult lapjairól merítettem, amelyeken egy régen elporladt kéz a szemtanú élénk közvetlenségével írta le a százados emlékünnap részleteit. Minthogy a piarista tárház történetét a házfőnökök szokták vezetni, valószínű, hogy ezeket a sorokat a piarista ház akkori főnöke: Zimandchek Jeromos (1815–1821.) írta. Hogy ezeket a sorokat, amelyek száz év után most kerülnek először a nyilvánosság elé, a jövő történetírás számára könnyebben hozzáférhetővé tegyem, eredeti szövegükben is ajánlatosnak tartom leközlöni:

Mensi Octobri 1816.

Die 13-a 8bris L. (ibera) R. (egia) Cittas (Civitas) Temesvariensis solemniter celebravit annum secularem suae sub Carolo III-o Hungarorum Rege a potestate Turcarum, quibus 164 annis suberat, Libertatis. Ut hacc dies, dies laetitiae, plausus, atque exultationis, dies, qua Maiores Temesvariensium absterserunt lacrymas, et soluti Paganis vinculis aurea libertate frui coeperunt, tanto festivior redderetur, tanto maiore cum pompa coleretur: Inclytus Civitatis Magistratus iam ante 14 dies fin desiderato congruas fecit dispositiones. Chorus Musicorum e Martiali illo Equitum

A főlemelően szép emlékünnapjai leáldoztak s bizonyosan feledhetetlen emlékeket hagytak az akkori temesváriaknak ma már elporladt szívében. Az első centenárium óta ismét letűnt egy örömbenbánatban egyaránt gazdag század s ez a letűnt század a mindinkább magyarosodó Temesvár virágzásának a százada volt. Mielőtt azonban ehhez a virágzóan szép jelenhez méltóan megünnepelhetette volna nagy

Caesareorum Regimine, quod in Uj-Bees duobus ab hinc milliabus stativa habebat, evocatus, quarta illius diei hora matutina aderat, omnes Urbis plateas dulcissimis et artificiosissimis variorum instrumentorum sonis complens, omnes ad rumpendos somnos, ad instantem iucunditatem excitans. Hora 9-a Domino exercituum, Victoriarum Largitori per solenne Eucharisticum Sacrum gratiae persolvebantur. Oratio Sacra habita est ab Admod. Reverendo Bernardo Schulz, Verbi Divini in Cathedrali Ecclesia Praecone, oratio gravis, et ponderosa tristem Civitatis huius sub Turcico iugo conditionem vivis coloribus depingens, et Auditores ad grates Deo, quam plurimas, quam maximas agendas, ad fidem Patriae, Regique intemerate servandam potenter commovens. Interventum Sacrificium DEO Ter Optimo litavit, ac solenne Te Deum Laudamus cecinit R(everen)dissimus D(ominus) Antonius Török Abbas, et Canonici Csanadiensis (Excellentissimo Eppo (Episcopo) Ladislao Köszeghy per valetudinem Makoviae absente) cui omnes, cum militares, tum civiles praecipuae personae summa cum pietate interfuerunt. Durante re sacra militia ex Inclyto Regimine e Baronis Vacquant, et Comitiss St. (Saint) Julien, militia Civilis Catholica, et Graeci Ritus non unitorum in foro Cathedralis Eccl(esi)ae repetitis vicibus dexterrimas fecit e scolopis iaculationes reboantibus 12 in moenibus tormentis. — Milites dictorum Regiminum in partes divisos grati cives lautis prandiis exceperunt, quidam civium 160 militibus lautas praebuisse dicitur dapes. Quivis praeterea militum duplicatum ea die a Civibus accepit stipendium, quivis in militari Kosocomro (?) infirmus miles et Provisor infirmorum 1. florenum; Petrus vero Georgovits Civis et Mercator pueros militares orphanos ad Inclytum Regimen Ignatii Gyulay spectantes opipare pavit, denique Costo Russi Civis et Mercator Xenodochio Civico 50 florenos, Instituto pauperum etiam 50 florenos donavit. Post prandium extra praesidium bos integer assatus plebi distribuebatur, vini, cerevisiaeque largae portiones dabantur. Circa crepusculum militia Civilis Germanica a Silva Jagd-vald dicta cum summo iubilo ingressa est Civitatem, praecedente choro 12-im tenerarum puellarum, quae albis indutae vestibus, rubris ligulis, et florum sertis ornatae dulciter cantabant popularem illam Oden: „Gott erhalte Franz den Kaiser“ interea etiam militari musica in foro Paradeplatz dicto svaviter personante — Vespere tota Civitas fuit splendide illuminata, et multae fenestrae elegantibus Epigrammatibus exornatae. In Praetorio porta triumphalis erecta, multis luminaribus corruscans effigiem Caroli III-ii, et Liberatorum Urbis Immortalium quondam Heroum Comitiss Pálffy, et Principis Eugenii visendas praebat. Denique tam memorabilis, tam laeta dies epulis vere saliaribus, choreisque publicis, ad quas cuique liber aditus patebat ad multam noctem protractis, conclusa est. Altera die in Cathedrali Ecclesia Solenne Requiem celebratum est pro defunctis durante oppugnatione, Urbis, Banatusque totius Liberatoribus, multis cereis collustrato, et militaribus Tropheis exornato castro doloris.

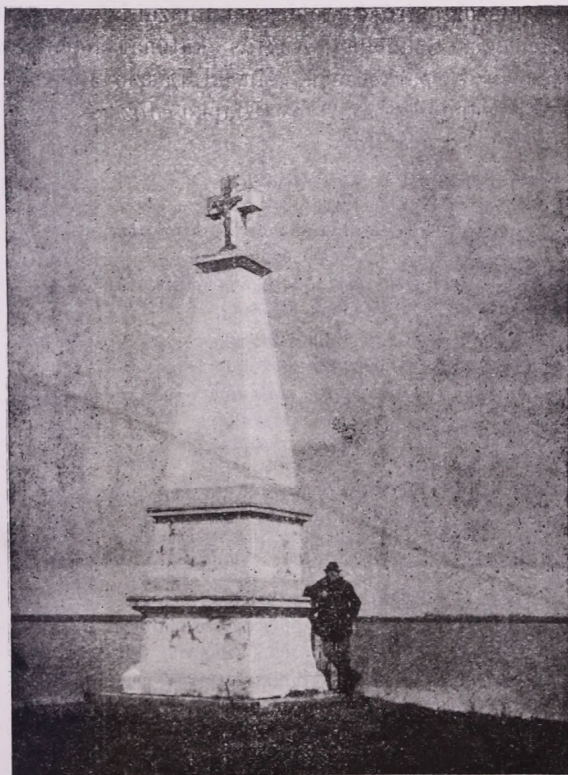
Hac occasione sibi, atque ordini nostro perennem laudem peperit Carolus Thaddeus Huberth A. A. LL et Philosophiae Doctor, et 4-ae GramC Professor, dum sequentem Odam ore mellifluo, calamoque prorsus Alcaeo typis vulgatam cecinit: (Következik a latin nyelvű, hosszú ünnepi óda kézírata.)

multjának kétszázados emlékét, kigyulladt a világháború tüze s fegyverbe szólitotta nemzetünket is. Ellenségeink még most is talpig fegyverben állanak a határokon s a magyar égbolt a világháború tűzétől piroslik. Országunk sorsa, nemzetünk jövője a Gondviselés kezében van, de ha a Mindenható meghallgatja a magyar nemzet imádságát, száz év multával, amikor már a mi sirjainkon is az ősz vadvirágai hervadoznak, egy virulóan boldog nagy magyar város fogja itt visszafoglalásának háromszáz éves évfordulóját magyar szóval és magyar szívvel megünnepelni.

Egy emlék-obeliszk Temesvár mellett.

Irta: *Lád Károly*, városi mérnök.

A gőz és villany mai korszakában, midőn már alig járunk néhány kilométer hosszú utat gyalog vagy kocsin, majdnem ismeretlen még a temesváriak előtt is egy obeliszk, melyet nagyatyáink 87 év előtt emeltek a Temesvár-szakálházai országuton ott, ahol a mai Temesvár-Ferencváros nevű külvárosa (akkor Mehala község) és Szakálháza község határai érintkeznek.

E négy oldalú emlékobeliszket az 1830-ban kezdett és 1831 őszén befejezett kövezett országút elkészülése emlékére emelték és felszentelték 1831. novemberben.

Az obelisztk anyaga sárgás homokkő, jelenleg be van meszelve. Az obelisztk három részből áll; a talapzaton emelkedik a középső rész, amelynek négy oldalán magyar, német, latin és olah nyelven bevéselt emléksorok állanak. Ez emléksorok mindenike mást és mást tartalmaz.

Legfelsőbb része maga a sima obelisztk, amely felül keresztben végződik. Az egész emlékmű alapjától a kereszt csúcsáig 6 méter magas.

Az emlékoszlop a Temesvár-Ferencvárosból Szakálháza felé vezető út jobboldalán a ferenc-külvárosi Deschán-utca utolsó házától 3·5 kilométernyire áll, egy kis dombon, és homlokzatával az országútra néz. A homlokzat oldalán van a magyar felirat, ettől jobbra a latin, balra a német és hátul a román felírás. E felírások megmagyarázzák, hogy az addig járhatatlan utat V. Ferdinánd király (koronázásának) első évében kikövezették rétháti Kövér János fő., felsőkubini Meskó Ezekiel alszolgabiró és több szakálházai lakos, — Török Antal csanádi püspöksége, Schneller András katonai főparancsnok, Mumr Ferenc temesvári várparancsnok, Muslai László alispán, Bedekovics Tamás kamarai adminisztrátor és Klapka József polgármestersége idejében.

A felírások szövege a következő:

V-dik Ferdinánd magyar királynak
első évében
eme járhatatlan út helyre állítván:
Istennek ditsőség, —
királynak hivség, —
hazának szeretet. —
Embernek betsület. —
Az utasnak
áldás és békesség

Monumentum hocce mutuae fraternae
charitatis. — Undavit erexitque
Joannes Kövér de Réthát processualis
ord: iudlium et quamplurimi
Szakálházienses accolac . . .
Antonio Török eppiscopi Csanádiensis
Andrea Schneller — supremi armorum praefecti. —
Francisco Mumr de Mühlheim fortalitii commendantis
Ladislao Muslai de Boros Jenő cot. s ord: V: comitis
Thome Bedekovich de Komor coalis administratoris
Josepho Klapka — civitatis consulis
munia tenentibus.

Geweiht von bischöfl: Secetaire Johann Maior
den November 1831 bey Beendigung
der im Jahre 1830 durch Oberstuhl: Johann v.
Kövér und Stuhlrichter Ezekiel
v. Mesko de Felső Kubin gegründeten unter Aufsicht der
Notairen: Paul Melden und Steph: Bogdan dann Wilh. Müller,
Peter Molitor, Joh: Wezler, Math: Uitz und Math. Weisenbohr
von Szakálháza's und Beregszó's Bewohnern gewirkten
Pflasterung.

Quésta cruce Christinesca
aqui éste rădicat'
intr' un' multiemire altă
la Creator dedicat'
che póturò prin sudore,
lutòl questo a patri
Sakálházán in socie
co' Beregszon' romani.

Uj könyvek.

1. Történeti feljegyzések Lugos városáról és Udria Konstantin nevű bírájáról az 1848/49. évi szabadságharcra kapcsolatban.
Irta Boros János gör.-kath. nagyprépost, pápai praellatus.

Az illusztris szerző, mint a cím is mutatja, néhány új adatot szolgáltat dicső szabadságharcunk történetéhez és a főképp román lakosságból álló Lugosnak, akkori bírájának, s vele együtt akkoron közpályán szereplő nevezetesebb egyéneknek hazafias viselkedését és eljárását bizonyítja eredeti a portól erősen ellepett források alapján. Főleleveníti Murgu Euthym ügyvéd és képviselő emlékét, aki 1848. március 15-én mint politikai fogoly kiszabadult börtönéből s Lugosra érve népgyűlést tartott, ahol a románajkú polgárok elhatározták, hogy a magyarokkal együtt küzdenek a szabadságért. E törekvésekkel egyetértett Udria bíró is, aki Murgunak saját házában szállást adott.

Murgu azonban utóbb menekülése közben ismét fogságba került s az aradi vár börtönében sínylődött, Lugos városa pedig a Facsád vidéki románok felkelésének leverése után 1848. október 27-én a császáriak hatalmába jut. A császári hadak parancsnoka a megyei és városi hatóságok tagjai közül sokat és a tehetős zsidókat mind elfogatta, kiket szerencsétlen helyzetükben Udria bíró, aki ügyes politikájával a fogságot kikerülte, gyakran felkeresett s támogatott. Bem közlekedésének hírére a császári hadak Lugosról 1849. április 18-án eltávoztak Temesvárra. Most Udria bíró hazaárulás vádja miatt került börtönbe több társával együtt, de a nagyzorlenci képviselő közbenjárásával ismét kiszabadult s minden további üldöztetéstől megszabadult 1849. augusztus 15-én a császáriak bevonulása után.

Ezután következik a mű II. része, amelyben Udria bírói tevékenységét és közéleti működését írja le a szerző, míg a függelékben Udria jótekonysági működését ecseteli. Ő minden esetre Lugosnak egy nagy befolyású bírája, akit végül I. Ferenc József soknemű szolgálataiért az arany érdemkeresztrel is kitüntetett.

A tudós szerző nagy érdemet szerzett e kicsiny, de érdekes művének megírásával, mert oly korra vonatkozik, amelyet kellő források hiányában sohasem tudunk eléggé méltányolni és megismerni s mivel a délvidék történelmével foglalkozóknak további kutatásaikhoz sok új adatot szolgáltat.

Dr. Schiff Péter.

Tárca.

Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város monographiája ügye. Valamint a Krassó-Szörény vármegye monographiájának úgy a Temes vármegye és Temesvár város monographiája megírásának is egész története van már. Mind a kettő évtizedekre terjed immár, de azért egyik sincs megírva, csak töredékek vannak belőlök, amelyeket majd egy egy nagy körültekintéssel kiválasztott és megbízott szakembernek kell összeállítani, kiegészíteni, a hiányakat pótolni, új köteteket írni s mindezeket egy teljes egészé formálni.

Tudvalevő, hogy Temes vármegye közönsége a millennium előtt, 1892-ben elhatározta, hogy hazánk ezeréves fennállása emlékére megíratja a vármegye monographiáját s e célra 5000 forintot ajánlott fel az Akadémia; ehez járult később Temesvár szab. kir. városa 2000 forinttal, úgy hogy a megírandó monographia egyaránt felölelte volna úgy a vármegye, mint a város történetét. A M. tud. Akadémia ez ajánlatot elfogadta és hogy a maga részéről is megkönnyítse Temes vármegye és Temesvár város történetének megírását, a saját költségén 4500 forintért Pesty Frigyes örököseitől megvásárolta Pesty Frigyesnek egy életem keresztül gyűjtött gazdag adattárát, okmánygyűjteményét, hogy azokat rendelkezésére bocsássa annak az írónak, ki Temes vármegye és az Akadémia közös megbízásából a monographia megírására vállalkozik, illetőleg arra közös megbízást nyer.

Úgy az Akadémia mint Temes vármegye közös elhatározásából Ortway Tivadar, a kiváló történetíró, az Akadémia r. tagja, ki egyúttal Csanádegyházmegyei pap, lugosi születésű s a Délvidék történetének szakavatott írója volt, bízott meg ezzel a feladattal. Ortway Tivadar akkoriban mint jogakadémiai tanár Pozsonyban lakott. Ortway azzal a kötelezettséggel vette át a monographia megírását, hogy azt 1900-ban befejezi. Időközben azonban, a pozsonyi takarékpénztár megbízásából magára vállalta Pozsony város történetének megírását is. Ortway ezt a munkát két kötetre tervezte s azt hitte, hogy 1906-ig teljesen elkészül vele. Még 1900-ban oly kéréssel fordult tehát az Akadémiához, hogy 1906-ig mentessék fel a temesvári monographia

írásától, akkorra befejezi Pozsony város monographiáját s a tőle tellhető eréllyel és ambícióval fogja teljesíteni, — és pedig minden tiszteletdíj nélkül, illetőleg a reá eső tiszteletdíjat a temesvári muzeum-egyesületnek ajánlja fel. A M. Tud. Akadémia méltányolta Ortway okait; azért oly értelemben írt Temes vármegyének, hogy fogadják el Ortway ez újabb ajánlatát.

Temes vármegye 1902. január 4-én tartott közgyűlésén „mély sajnálattal vette tudomásul a Temes vármegye monographija megírásban beállott újabb változást s egyrészt meghajolva a jelen kényszerhelyzet előtt, másrészt bízva dr. Ortway Tivadarnak a történelmi irodalom művelése körül szerett országosan elismert érdemeiben, valamint abban, hogy ezt az ügyet a m. tudom. Akadémia erkölcsi támogatásban fogja részesíteni, Ortway Tivadar úr ajánlatát elfogadja s a kért halasztást megadja.“

Pozsony város monographiája azonban váratlanul nagyon kibővült; a tervezett két kötet helyett hét kötetre nőtt s ekként Ortway azt nem fejezhette be 1906-ig, mint gondolta, azért újabb halasztásért Temes vármegye alispánjához fordult; 1912. november 9-én kelt levelében írja, hogy most már elkészülvén Pozsony monographiájával, a Temes vármegye monographiájával is két-három év alatt elkészül.

A vármegye 1913. február 1-én tartott rendkívüli közgyűlésén elhatározta, hogy a kért időhalasztást megadja s erre az 1916. évi február hó 1. napját mint határidőt tűzte ki.

Ortway most már hozzá kezdett Temes vármegye monographiájának 1896-ban félbenhagyott folytatásához s 1914-ben megírta a tizennyolc év előtt megjelent első kötet második felét (Régibb középkor: a római hódítástól a magyar királyság megalapításáig), valamint nyomdába adta a szintén már 1896-ban megjelent Oklevéltár folytatását is.

Igy állott Temes vármegye és Temesvár város monographiája ügye, midőn Ortway Tivadar 1916. július 8-án budapesti lakásán hirtelen elhalt, vagyis a monographia a harmadszor meghoszabított határidő alatt sem készült el.

A megszakadt fonalat Temesvár sz. k. város tanácsa vette fel, midőn 1916 őszén oly kéréssel kereste fel az Akadémiát, hogy a monographia folytatására alkalmas szakférfit hozzon javaslatba.

E megkeresésre az Akadémia történelmi bizottsága Temes vármegye alispánjához intézett s alant következő átirattal válaszolt, mely a monographia ügyének mai állapotában levő megvilágításához nagy mértékben hozzájárul.

„A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága. Tekintetes Alispáni Hivatalnak! Ortway Tivadar apátnak, a M. T. Akadémia r. tagjának 1916 július havában bekövetkezett halála folytán

abban maradt Temes vármegye és Temesvár város története, melynek megírásával a megboldogult megbízott volt. Temesvár sz. kir. város tanácsa a mult év őszén megkereste a M. T. Akadémiát, hogy a monographia folytatására alkalmas szakférfiút hozzon javaslatba. Az Akadémia Történelmi Bizottsága, melyhez az ügy elintézése végett áttétetett, ez irányban első sorban dr. Szentkláray Jenő úrra, a csanádi káptalan jelenlegi nagyprépostjára, az Akadémia lev. tagjára gondolt, aki Temesmegye történetével behatóbban foglalkozott. Szentkláray úr azonban, hivatkozással első sorban előrehaladott korára kijelentette, hogy nincs abban a helyzetben, hogy a monographia folytatására vállalkozzék. A bizottság ezután dr. Berkeszi István temesvári főreáliskolai igazgató úrhoz fordult, azonban tőle még választ nem kapott.¹ Ortvy Tivadar tollából illetve szerkesztésében a monographiából eddig megjelent az I. kötet I. könyve. Öskor. A vidék földtani alakulásától a kelta vaskor végéig. Pozsony 1896. 2. könyv. Régibb középkor. A római hódítástól a magyar királyság megalapításáig. Budapest, 1914. IV. kötet I. könyv. Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez 1183—1430, Pozsony 1896. Ortvy Tivadar halála után néhány héttel Éder István könyvnyomdája értesítette dr. Fejérpataky László urat, a M. T. Akadémia II. osztályának titkárát, hogy Ortvy Tivadar néhány hónappal halála előtt nyomdába adta az Oklevéltár II. kötetét, amelyből haláláig az 1—3. ív ki lett nyomva, a 4—8. ívek pedig imprimálás alatt állanak. Együttal kérdést intézett aziránt, ki fogja a sajtó alatt levő kötet gondozását végezni. A történelmi bizottság az Éder-féle nyomda értesítésének vétele után úgy intézkedett, hogy a nyomda a szedést függessze fel mindaddig, amíg a monographia folytatására új szakférfiú megbízatást nem nyer. A f. é. február havában tartott bizottsági ülés azután olyképen határozott, hogy a nyomdát felszólítja az eddig végzett nyomdai munka, az 1—3. kinyomott ív és a 4—8. még ki nem nyomott ívek számlájának beküldésére, hogy annak kiegyenlítése végett intézkedhessék. A bizottság ugyanis úgy találta, hogy az oklevéltár szerkesztése a mai tudományos követelményeknek nem felel meg. Az oklevéltár anyagát Ortvy Tivadar a Pesti Frigyes gyűjteményében levő Temesmegyére vonatkozó anyag alapján állította össze. Az oklevelek szövege oly módon adatott általa nyomdába, ahogy azokat a Pesty-féle gyűjteményben találta.

¹ Az akadémia történelmi bizottságának jelen átirata 1917. március 23-án kelt, dr. Berkeszi István a hozzá intézett felhívásra az Akadémia történelmi bizottságának pedig március 21-én válaszolt s így a két irat keresztette egymást. Berkeszi is majdnem oly értelemben válaszolt a megtisztelő felhívásra mint Szentkláray; nem csak előrehaladott korára hivatkozva, de nagy elfoglaltságára is, midőn kénytelen kitérni a megtisztelő feladat elöl.

Azok az eredetiekkel összeolvasva nincsenek és ennek következtében olvasási hibák konstatalhatók bennök. Nincsenek továbbá regestákkal ellátva, egyszóval a mai tudományos követelményeknek, melyek ily kiadvánnyal szemben támaszthatók, nem felelnek meg. E hibák már az oklevéltár I. köteténél is fennállottak, azonban a bizottságnak akkoriban nem állott módjában azok kiküszöbölése. A munka nem a bizottság kiadásában jelenvén meg, az nem bocsáttatott volt előleges bírálata alá, ép így tehát a II. kötet tudtán kívül adatott néhai Ortvay Tivadar által a nyomdába. A Történelmi Bizottság a Temesmegyei monographia ügyében annyiban van érdekelve, hogy annak idején a monographia megírására Ortvay Tivadar urat javaslatba hozta, valamint hogy a Pesty Frigyes által gyűjtött oklevélmásolatokat a saját dotációjából megvásárolta és azt a szerzőnek rendelkezésére bocsátotta. Azonfelül a bizottság gondoskodott a Magyar Földhitelintézetnél mint a Magyar Tudományos Akadémia pénztára által kezelt monographiaalap terhére eszközzendő fizetések kiutalásáról. E monographiaalapot Temes vármegye közönsége létesítette, 5000 forintot bocsátván a M. Tud. Akadémia rendelkezésére. A Magyar Földhitelintézettől nyert felvilágosítás szerint jelenleg 9631.76 korona áll a monographia alapból rendelkezésre, amelyet az Éder-féle cégnek az oklevéltár II. kötete után járó 966 korona összegű követelése terhel. Minthogy a monographiaalapot Temesvármegye közönsége létesítette, a bizottság helyén valónak tartja ez irányban a tek. vármegyéhez fordulni, és tekintettel arra, hogy az oklevéltár II. kötete mint az fentebb kifejeztetett, a mai tudományos igényeket nem elégíti ki, a vármegye szíves hozzájárulását kéri ahoz, hogy az Éder-féle nyomda követelése a monographiaalapból kifizetessék, a még ki nem nyomott ívek szedése szétdobassék, úgy, hogy ily módon a monographia esetleges folytatója semmi irányban ne legyen megkötvé és eleje vétessék annak, hogy így a mai tudományos követelményeknek meg nem felelő oklevéltárkötet lásson napvilágot. A Történelmi Bizottság hasonló esetek megismétlődésének elkerülése céljából szükségesnek tartaná, hogy a következő kötetek csak előzetes bírálat után adassanak sajtó alá. Ez előzetes bírálat foganatosítására a bizottság a maga részéről készséggel vállalkozik. A Történelmi Bizottság 1917. évi március 23-án tartott üléséből. Kiváló tisztelettel: Dr. Csánki Dezső s. k., elnök, Aldássy Antal s. k., előadó.“

Mi legyen most már ezek után a teendő? Legelső volna a monographia íróját kijelölni, akivel közös megállapodásra kell jutnia úgy az Akadémiának mint Temes vármegyének és Temesvár városának is a felett, hogyan kívánja megírni Temesvármegye és Temesvár város monographiáját, kívánja-e átvenni teljes egészében, vagy csak egy

részében az eddig megjelent részleteket? vagy egészen ujonnan kíványa az egészset megírni és az oklevéltárt is ujonnan szerkeszteni.

Ha már huszonöt esztendeig vártunk a monographiára, a jelen nagy világégés miatt még várhatunk tovább is. A békés idő helyreálltával több munkaeerő áll majd rendelkezésre. Hogy fiatal vagy idős legyen-e az, aki erre vállalkozik, arról ne vitatkozzunk; legjobb volna ha sem nagyon fiatal, sem pedig nagyon idős nem volna, de szakember legyen, aki teljes ambícióját helyezze ennek a fontos monographiának a megírásába.

Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy mi itten teljesen megbízunk az Akadémia Történelmi Bizottsága eljárásában és minden lépését helyeseljük, amit ez irányban tett.

Temes vármegye nevezetesebb történelmi emlékei. A műemlékek országos bizottsága elnökétől 167/1916. szám alatt egy-egy átirat érkezett Temes vármegye közönségéhez, hogy jelölné meg a vármegye nevezetesebb történelmi műemlékeit, hogy azok a műemlékek sorozatába felvehetők legyenek.

Sajnos, de Temes vármegye területén jelenleg a régi múltból származó oly történelmi műemlék, akár építészeti akár szobrászati műemlékre gondolunk, nem maradt fenn, amely olyan „műemlék“ számba mehetne, mint amilyenekkel az ország északi és keleti vidékein fekvő még kisebb helyeken is találkozunk. Pozsony, Kassa, Bártfa, Eperjes, Besztercebánva, Zólyom, Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, de még kisebb városaink is dúlakodnak ilyenekben. Ám a sors megfosztott bennünket ilyenektől, pedig voltak valamikor, mert Temesvár a XV. században, sőt már jóval előbb is, egyike volt Magyarország legnevezetesebb városainak. Bonfinius szerint is „Temesvár kellemes fekvésű szép erős város, kiválóbb épületekkel, pompás palotákkal díszítve“. E régi kiváló épületek, pompás paloták már nincsenek meg. Elpusztultak kolostoraink és szent helyeink is.

De ha nincsenek is „műemlékeink“, vannak történelmi emlékeink, részint az őskorból, a római uralom idejéből, magyar-török háborús korszakból, de leginkább az újabb századokból, amelyek megérdemlik, hogy szeretettel gondozzuk.

Magyarország műemlékeinek helyrajzi jegyzékét és irodalmát összeállította már 1906-ban dr. Gerecz e Péter.¹

E jegyzékben sok olyan történelmi emlék van felemlítve, amelyekből már semmi nem maradt fenn, viszont kimaradtak olyanok, amelyek

¹ Megjelent mint a „Magyarország műemlékei“. A vk. miniszter megbízásából szerkeztí báró Forster Gyula, a műemlékek országos bizottságának elnöke. Budapest 1906 c. díszmunka II. kötete. E munka 882–887. lapjain vannak ismertetve Temes vármegye műemlékei is.

szerintünk megérdemlik, hogy történelmi emlék számban vétessenek és ha nem is mint „műemlék“, de azért gondoztassanak. Ilyenek volnának — szerintünk — a következők:

1. Csákovár: a) A régi vár öteletes tornya. b) A város piacán macedon-görög kereskedők lábas házai.

2. Lippa. A XVII. században kőből épült török bazár, mely még jelenleg is jó állapotban van.

3. Ó-Palánka. a) Római hídfő nyomai a vámkirendeltség épülete mellett. b) A Duna szigetén Haramvár rómjai.

4. Temesvár. a) A kath. püspöki székesegyház a XVIII. század első feléből; a barock-styl egyik maradandó becsü alkotása.

b) A szerb püspöki székesegyház a XVIII. század közepéről a XIX. század első feléből származó szép ikonosztásával, faragványaival és Dániel Konstantin festményeivel.

c) Az elhordott Szent Katalin templom helyét jelező három oldalú oszlop az állami leánygimnázium mellett.

d) Török felíratos tábla a városház kapúbálványában, 1704-ből.

e) Temesvári török pasák nyaralója. (Erzsébetváros, Mikszáth-utca 1. szám alatt.) Ez az épület az 1716. évi ostromot feltűntető képeken úgy van feltűntetve, mint gróf Pálffy János tábornagy szállása; jelenleg öt kisebb lakás van benne.

f) Temesvár középkori várának falai. Az u. n. „erdélyi kaszárnának“ a Balázstértől a Hunyadi-térig húzódó s a Belváros felé néző homlokzatának a falai ezek. A várfalak lerombolásakor legalább egy részök volna fentartandó.

g) A Hunyady-féle várkastély, jelenleg tűzérkaszárnya. Itt állott valamikor Károly Róbert királyi palotája, majd a Hunyady család vára. Átélt a török harcokat, de az 1849-es ostrom alatt honvédeink annyira összeágyúzták, hogy az osztrák kormány 1849 után lehordatta s régi alapfalaira a jelenlegi épületet emeltete.

h) Gróf Mercy-Claudius Florimund lakóháza. (Belváros, Balázstér 2. sz.) Ez a ház mely jelenleg egy a XVIII. század elején épült vidéki főúri kastélynak látszik, volt a „modern“ Temesvár első épülete, amelyben a Bánság első kormányzója, gróf Mercy lakott; épült mindjárt Temesvár visszafoglalása után.

i) Szent háromság-szobor az 1740 körüli évekből, a belvárosi Losoncy-téren, a pestis megszűnése emlékére épült.

j) Mária-szobor a Balázstéren; ez 1763-ban készült és Szent János életéből három dombormű jelenetet is tüntet fel.

k) Az egykori Deschán-palota, ma dr. Róna ügyvéd háza. Belváros, Zápolya-utca. Homlokzata gyönyörű görög renaissance-stylusban

épült 1802-ben. Ennek első emelete volt az 1830-as években a Temesi Casinó székhelye. Még mai napig ez Temesvárnak a legszebb magánépülete.

1) Stock im Eisen“. (Belváros, Zápolya-utca. Singruen fogorvos háza sarkán.) A bécsi-belvárosi „Stock im Eisen“-nek mása; vagy három méter magas, ágas-bogas fatuskó, vasszegekkel televerve. A XVIII. századbeli céhek belső szokásaival van szoros összeköttetésben.

5. Temesfalva (Dragsina), őskori földvára nevezetes.

6. Váralja (Varadia). Az egykori „Érsomlyó“ vár helye; pincéi a b. Baich-család sírboltja.

7. Versecz. Középkori várának ölnyi vastag falú tornya a dombtetőn.

8. Római sáncok maradványai a vármegye több helyén még elég jó állapotban láthatók, mint Baraczházán, Bukoveczen, Csernegyházán, Delibláton, Hidegkúton, Hodonyban, Kissodán, Máslakon, Mramorákon, Németremetén, Szabadfalún, Temeskubinban, Ujlakon s még más helyeken is. Jó volna ezekre is gondot viselni.

Klapka György honvédtábornok emlékének megörökítése Temesvárott. Tudvalevő, hogy Klapka György, az 1848/49 évi szabadságharcunk eme hős tábornoka városunkban született és Klapka József temesvári polgármesternek fia volt. A Temes vármegyei honvédegylet még 1901-ben elhatározta, hogy Klapka György tábornok szülőházát emléktáblával fogja megörökíteni s erre bizonyos alapot is létesített, mely az 1915. év végéig 466.63 koronára emelkedett. Az adományozók egy része most méltán kívánta, hogy az emléktábla ügynek mibenállásáról felvilágosítást nyerjen. Temesvár sz. kir. város tanácsa most társulatunkhoz fordult, hogy az érdeklődőknek az érdemleges választ megadhassa.

Társulatunk igazgató-választmánya Klapka György emlékének megörökítésére nézve a következő javaslatot tette a városi tanácsnak.

I. A Belvárosi Báthory-utca 3. számú ház (régí szám 32) külső falazatába márványemléktábla volna elhelyezendő a következő felírással:

Ebben a házban
született
1820. április 6-án
KLAPKA GYÖRGY
1848/49. szabadságharcunk
tábornoka.
Komárom hős védője.

Indokok: 1. Hogy Klapka György 1820. április 6-án született Temesvárott az ő maga írja „Emlékeimből“ című 1886-ban Budapesten megjelent munkája 3. lapján. A temesvár-józsefvárosi r. k. plébánia keresztelési anyakönyvében 1820. április 8 van beírva, mint a keresztelés napja; a Lexikonokban április 7 van Klapka születése napjául említve. De ezekkel szemben teljes hitelűnek fogadhatjuk el magának Klapkának az adatait. 2. Hogy Klapka György csakugyan a mai Báthory-utca 3. számú házban született, azt az 1890-es években több ízben hallottuk magától Klapka György nővérétől: Ötvösné-Klapka Juliától, ki szintén ebben a házban született. Megerősítik ezt a belvárosi régi 32. számú ház telekkönyvi adatai. Ezek szerint ez a ház 1823. augusztus 28-án a Klapka József, Klapka György atyja nevére iratott át. Addig első neje: Dávid Terézia és az ő közös tulajdonuk volt. (L. Temesvár város jkönyve 1807, 182. szám.) Klapka József első neje 1817-ben halt meg. Klapka ezt a házat 1829-ben eladta 29.000 frt-ért Hertelendy Miksának. A Hertelendyek építették az udvari épületrészeket; a Hertelendyek birtokában maradt 1859-ig, amikor Pummer Mátyás birtokába ment át 28.600 frt-ért; 1894-ben vásárolta meg a jelenlegi birtokosa: Kossák fényképész, ki az addig egy emeletes épületre a 2-ik emeletet rakatta, az egész épületet kora renaissance stílusban átalakíttatta s az épület belső berendezéseiben is némi változásokat foganatosított, úgy, hogy az építész jogosítottnak tartotta magát, hogy a II. emelet külső falazatába e táblát alkalmazza: „Építette Reiter Ede 1902.“ E felirat tehát senkit meg ne tévesszen, sőt célszerű volna azt ilyen alakban el is távolítani.

II. Miután Klapka György nemcsak Temesvárnak, hanem az egész magyar nemzetnek is egyik büszkesége, illő volna, hogy azt az utcát amelyben született „Klapka György-utcának“ nevezzék el. A Báthory-utca jelenlegi nevét Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemről kapta, ki Temesvárt 1596-ban sikertelenül ostromolta. Ha a Báthory-utca helyett Klapka Györgyről akarjuk az utcát elnevezni, ezzel semmikép nem akarunk Báthory Zsigmond emlékének csorbát ejteni, csak azt kívánjuk, hogy ha egyes utcákat történelmi nagyjainkról nevezzünk el, úgy lehetőleg olyan utcára vagy térre ruházzuk azt a nevet, amellyel lehetőleg vonatkozásban is állanak. Báthory Zsigmondról más utcát kell elnevezni, mert Báthory Zs. emlékének mindegy, akármelyik utca van róla elnevezve, Klapka György emlékének pedig ez az utca felel meg a legjobban.

III. Klapka György emléke iránt Temesvár közönsége előbb vagy utóbb szoborműben is le fogja róni hálás kegyeletét. Jó volna már előbb is kijelölni e szobor helyét. Temesvár egyetlen tere

sem volna erre alkalmasabb, mint a most négszögüvé alakuló Szent Györgytér. Itt állhatna legjobb helyen, majdnem a szülőháza előtt.

Ez utóbbi ajánlatunk maradhat még egyideig tervezetnek, de a két előbbi könnyen, minél előbb megvalósítható.

A temesvár-erzsébetvárosi Emmausz-utca és a József-tér nevének megváltoztatásáról. Az Emmausz-utcai háztulajdonosok már 1916-ban az Emausz-utcának magyar történelmi névre átváltoztatását kérték a városi tanácstól. Erre vonatkozólag társulatunk a következő jelentést intézte Temesvár szab. kir. város tanácsához: Az Emmausz-utca neve ugyan nagyon régi, mert a XIX. század első felében is így nevezték az utca sarkán álló Emmausz korcsmáról, de ez nem indokolja, hogy e szokatlan név tovább is megmaradjon.

Az Emmausz-utca 1849-ben nevezetes események színhelye volt. A várat ostromló honvédek itt állították fel ágyúikat a vár ellen, május 18-án innen kezdték meg a vár lövetését. Az Emmausz-utca sarkán, ahol most a Máv. üzletvezetősége van, akkor egy földszintes korcsma állott, amely még néhány év előtt is megvolt. Ez volt a honvédek tanyája. Május 30-án honvédeink az „Emmausznál“ új futóárkot ástak. Junius 5-én a várbeliek megtámadták az ágyútelepet, de visszaverték; innen és a mai Józseftérről indultak honvédeink a vár megtámadására. (Lásd Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849 évi ostromáról. Jegyzetekkel kiadta Berkeszi I. a „Történelmi és Régészeti Értesítő“ 1904. évf. 67—86. l.)

Mindezeknél fogva javaslatunk a következő:

1. A jelenlegi Emmausz-utca „Honvéd-utca“ nevet nyerjen.
2. A mai Józseftér Szabadság-térnek neveztesse el, annál is inkább, mert az nem látszik megindokoltnak, hogy egy Erzsébet-városban fekvő tér viselje a József-tér nevet.

3. Miután honvédcapataink e térről indultak a vár ellen, ezen a téren volna felállítandó a honvédemlék, szuronnal előre rohanó honvéd alakjában (magas talapzaton állva) s ez az emlék a városi bérház előtt levő kis parknak a Belváros felé néző szögében volna elhelyezendő

A világháború harcos emlékműve Temesvárott. Ha törvény nem kötelezné is, minden városnak, minden legkisebb községnek szent kötelessége, hogy megörökítse a világháborúban hősi halált halt, az illető községbe tartozó fiainak emlékét. Ez meg is lesz. Nem lesz olyan községe Magyarországnak, ahol a hősök emlékét kisebb-nagyobb mérvű művészi emlék ne hirdetné majd az utókor előtt. De a dolgot elsielni nem kell. Még nincs itt az ideje, hogy az emlékművek felállítására gondoljunk, de foglalkoznunk vele már lehet és kell is. Megállapíthatók az egyes szempontok, amelyek az ilyen emlékművek megalkotása terén irányadók lehetnek.

Erre a meggyőződésre és megállapodásra jutott az a magas fokon tartott értekezlet is, amelyet városunkban, Temesvár város tanácsstermében 1917. február 10-én ebben az ügyben tartottak.

Ez értekezlet megtartása végett Geml József polgármester a következő meghívóval hívta meg a város igen sok, közötté legkiválóbb egyházi, katonai és polgári személyiségeit:

A cs. és kir. 61. sz. gyalogezred pótzászlóalj-parancsnoksága és a város tanácsa tervbe vették, hogy a világháborúban a hazáért elesett 61. sz. gyalogezredbeli, valamint általában a temesvári hősök dicső emlékének megörökítése céljából Temesvár városában művészi emlék létesíttessék.

Az ezen műemlékre nézve Frass Vilmos cs. és kir. tart. főhadnagy, akadémiai szobrász által kidolgozott terveket egyelőre szűkebb körben kívánjuk megismertetni s e végből van szerencsém t. Címet ezen terveknek bemutatása és az azok fölötti eszmecserében való részvétel céljából f. hó 10-én délután 5 órakor a város-ház tanácsstermébe tisztelettel meghívni.

Az értekezleten mintegy ötven meghívott vett részt, közöttük volt Hess Rudolf katonai parancsnok, dr. Glattfelder Gyula csanádi s dr. Létics György szerb püspök, Sólyom Andor kir. táblai elnök és sok magasrangú katonatiszt is.

A teremben ki volt állítva a Frass Vilmos főhadnagy akadémiai szobrász által tervezett szobormű kicsinyített gipsz mintája, egy magas talapzatra állított „Magvető“ a körülötte elhúzódozó oszlopsorokkal.

Az értekezletet Geml József polgármester nyitotta meg, előadva, hogy Temesvár háziezredének Schramm ezredes kezdeményezésére az volt a terve, hogy az ezred elesett hősei emlékére városunkban egy méltó emlékművet állítson. Frass Vilmos akadémiai szobrász, ki mint főhadnagy az ezred kötelékébe tartozik, ezen intenciónak megfelelőleg el is készített egy tervet. Időközben a magyar kormány törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, mely minden várost és községet arra kötelez, hogy elesett hőseinek emléket állítson. Ez a körülmény Schramm ezredest arra bírta, hogy a városi tanácsnak azt az ajánlatot tegye, hogy a két cél egyesíttessék olyképpen, hogy Frass főhadnagy műve nagyobb méreteken kibővíttessék s az úgy a háziezred, mint Temesvár valamennyi elesett hőséneke közös emléke legyen. A kivételben pedig részt venne a város közönsége, a háziezred, a katonai hatóság s ama községek is, amelyeknek elesett hős fiai az emléken névszerint megörökíttetnének. Az értekezlet további céljául most már a polgármester a tervezett emlékmű megismertetését tűzte ki s e feladatra magát a művész főhadnagyot kérte fel.

Frass Vilmos szobrász-főhadnagy ismertette a műemlék tervezetét s annak eszméjét. Elesett hőseink vére termékeny talajra hull s annak révén, mint a magvető munkája után új élet fakad. Nem éltek, nem haltak hiába, kihullott hősi vérök egy új élet forrása.

Az emlékmű helye a Ferenc József-liget volna, mint kegyelethely. Az emlékmű maga nem szobor, nem is sírhely, hanem kegyeleti emlékek. Az eszme mindenestre tetszetős; a hely is megfelelő.

A tervezethez négyen szóltak hozzá: Hess Rudolf gyalogsági tábornok, dr. Glattfelder Gyula püspök, Sólyom Andor kir. táblai elnök s dr. Sztura Szilárd ügyvéd s e négy felszólalás tökéletesen kimerítette és egészen magában foglalta mindazt, amit a többi jelenlevő érzett és akart.

Az értekezlet eredménye a következő megállapodásokban csúszosodott ki:

1. A szobor főalakjában a harci dicsőség legyen kifejezve.
2. Az emlékmű kivitelére a háború végéig várni kell.
3. A kivitelben szabad verseny legyen a pályázat terén.
4. Az emlékműben magyar motívumok érvényesüljenek.

Meg vagyunk győződve, hogy e tanácskozás a temesvári harcos emlékmű ügyét jóval előre vitte.

A temesvári háziezred múzeuma. A 61. cs. és kir. gyalogezred, amelynek városunk a hadkiegészítő helye, szép kiállítást rendezett az ezred történelmi emlékeiből s e kiállítást 1917. április 22-én nyitotta meg Pflanzner-Baltin vezérezredes, gyalogsági főfelügyelő, ki véletlenül városunkban időzött, Hess Rudolf gyalogsági tábornok, katonai parancsnok, sok főtsiszt és városunk több kiváló polgára jelenlétében.

A kiállítás a belvárosban lévő törzstiszti épület (Erőd-u. 7. sz.) második emeletén lévő négy teremben van elhelyezve. Az első teremben van kiállítva az a „vase mber,” amelyet 1915. őszén azok, kik az ezred rokkantalapja javára adakoztak, vasszegekkel láttak el. A második teremben vannak az ezred dísz tárgyai tágas üvegszekrényekben elhelyezve. Ugyancsak itt van amaz allegórikus szobortervezet, melyet Frass főhadnagy tervezett az ezred elesett hősei emlékének megörökítésére s az ezrednek a jelen világháborúban leginkább kitűnt tisztjeinek mellszobrai és III. Sándor orosz cár hatalmas méretű olajfestményű arcképe, ki egykor az ezred tulajdonosa volt s arcképét 1890-ben ajándékozta ezrede tisztikarának.

A harmadik teremben az ezred eddigi összes parancsnokainak az arcképei vannak összegyűjtve és számos csatakép. Fő látványossága az u. n. San Martino asztal.

A negyedik legnagyobb teremben van az ezred dicsőséges lobogója, továbbá nagyméretű festmények, csataképek, amelyek az

ezred multjával állanak legközvetlenebb összefüggésben és sok-sok hadi emlék.

Háziezredünk egyike az osztrák-magyar monarchia legkitünőbb, legvitézebb ezredeinek. Bizonyítéka ennek az a sok százra menő arany és ezüst vitézségi érem, melyek az ezred katonáinak mellét díszítik. Az ezred története pedig egyike lesz amaz irodalmi emlékműveknek, amelyek úgy a hadsereg, mint a mi városunk és vidékünk dicsőségét is hirdetni fogják. Nagy érdeklődéssel várjuk azért megjelenését. Az ezred múzeuma pedig legyen állandó, amelyet bárki, az arra megbabott időben megtekinthet. Legyen az egyik vonzó látványossága városunknak, amelyet látogassanak minél többen. Nem csak tanulságot, de ihlettséget is nyernek majd itt.

Kövesházai Kövess Hermann tábornagy. Vajmi kevés város mondhatja el magáról, kivált Magyarországon, hogy tábornagy fia van. Temesvárt az a dicsőség érte, hogy a város szülötte: kövesházai Kövess Hermann vezérezredes, a jelen világháborúnak egyik dicsőséges vezére, Ivangorod város, Szerbia, Montenegro, a Lovcenhegy s Bukovina meghódítója, sokszoros hadi érdemei kitüntetéseiül az uralkodótól elnyerte azt a magas katonai rangot, melynél nagyobbat már nem nyerhet egy katona.

Az osztrák-magyar hadseregben még kevesen viselték ezt a magas katonai rangot és méltóságot. A XVIII. században magyar tábornagyok voltak: gróf Pálffy János, gróf Károlyi Sándor, gróf Batthyány Károly és Hadik András. A XIX. században tábornagy volt Károly főherceg és Schwarzenberg K. herceg, mindketten a Napoleoni harcokban szerezték meg. Báró Alvinczy József, Magyarország főhadi kormányzója már jóval előbb szerzett érdemeiért, 73 éves korában, 1808-ban nyerte el. Gróf Radetzky József, ki a lipcsei csatában tüntette ki magát, s 1848—49-ben Cuztozzánál és Novaránál győzte le az olaszokat; Hess Henrik báró, kinek Radetzky mellett főrésze volt az 1848—49-iki olasz hadjáratban elért sikerekben; Windischgrätz Alfréd herceg főleg az 1848—49-iki szabadságharcnak leverésével érdemelte ki császársjától a magas kitüntetést, habár magyarországi szereplése 1848 őszén és 1849 elején nem is járt oly fényes eredménnyel, mint azt várták tőle s e miatt meg is fosztották a fővezérségtől.

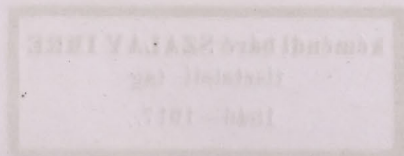
Utolsó és sokáig egyetlen tábornagya volt az osztrák-magyar hadseregnek Albrecht főherceg, ki 1866-ban Cuztozzánál verte le az olasz szárazföldi hadsereget, de a legmagasabb katonai méltóságot már 1861-ben megkapta s 1895-ben történt haláláig viselte.

Albrecht főherceg halála után húsz éven át nem volt tábornagynk; csak a most folyó világháborúban nevezte ki még I. Ferenc

József tábornaggyá Frigyes főherceget, az osztrák-magyar seregek főparancsnokát; IV. Károly királyunk rövid idő alatt már három tábornagyot nevezett ki: Jenő főherceget, báró Conrád vezérkari főnököt s legújabbán kövesházai Kövess Hermann vezérezredest.

Városunk méltán lehet büszke nagy hadvezér fiára és Geml József polgármester a város összes lakóinak érzelmeit tolmácsolta, midőn a tábornagyot kinevezése alkalmából táviró útján e szavakkal üdvözölte: „Ő felségének hálás elismerése, mely legújabbán Nagyméltóságodnak a legnagyobb katonai méltóságra történt kineveztetésében nyilvánult, szülővárosának polgárságában őszinte büszke örömet váltott ki. Király és haza egyaránt ünnepli a kiváló hadvezért. Temesvár sz. kir. város közönsége és vezetősége rajongó lelkesedéssel szívének legmelegebb dobbanásával, tiszteletteljes nagyrabecsüléssel üdvözli a város babérővezte nagy fiát. A Gondviselés igazságos védőkara kísérje Nagyméltóságodat a dicsőség egyre fényesebb útjain.“

A délmagyarországi történeti és régészeti társulat, mely e vidék történelmi eseményeit figyelemmel kíséri, méltó örömmel jegyzi fel lapjaira e nagy eseményt s a maga részéről is tiszteletteljesen üdvözli a nagy hadvezért, ki történelmünkbe o'ly fényes fejezeteket iktatott már eddig is.

Társulatunk halottai.

kutasi RADISICS JENŐ

tiszteleti tag

1856—1917.

Súlyos veszteség érte a magyar tudományos világot 1917. január 5-én Radisics Jenő, az Országos Iparművészeti Múzeum igazgatójának halálával. Benne nem csak egy országos intézet vezetőjét, hanem a magyar művészi iparnak vezérét, előharcosát, fáradhatatlan munkását, az egész tudományos világ által nagyrabecsült szakembert veszítettünk, ki harminc évet jóval meghaladó tudományos munkálkodásával örökre beírta nevét a magyar iparművészet történetébe. Ismerte hazánknak minden múzeumát, múzeumainknak minden valamire való műipardarabját és azok becsértékét.

Társulatunknak nem csak tiszteleti tagja, de múzeumunknak igaz barátja és pártfogója is volt. Mint a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének egyik tagja, ily minőségben gyakran meglátogatta múzeumunkat. Elismeréssel adózott ott, ahol törekvést látott és igen sok esetben gyarapította múzeumunkat. Közel is állott hozzánk, hisz buziási születésű volt.

Őt is a világháború sodorta el. Erdély műkincseinek a megmentése végett hideg őszi időben utazott Erdélybe, ott szerezte beutazását, amely sírba vitte. Hősi halált aratott, csak hogy megmentse a magyar műkincseket. Áldás legyen emlékezetén!

kéméndi báró SZALAY IMRE

tiszteleti tag

1846—1917.

A Magyar Nemzeti Múzeum mély fájdalommal tudatta társulatunkkal is, hogy volt igazgatója, ki két évtizednél hosszabb

időn át vezette eme legjelentékenyebb intézetünket, folyó évi július 24-én Ganfarn-ban hosszú szenvedés után elhunyt.

Báró Szalay Imre neve válhatlan kapcsolatban áll a Magyar Nemzeti Múzeum történetével. Mint a múzeumok és könyvtárak országos h. főfelügyelője pedig évtizedeken át fáradozott a vidéki múzeumok és könyvtárak ügyeinek az előmozdításán is. Mint az országos főfelügyelőség megbízottja, Radisics Jenővel együtt részt vett társulatunknak 1902. december 14-én tartott azon emlékezetes rendkívüli közgyűlésén, mely kimondotta, hogy Temesvárnak egy elsőrendű múzeumi épületre van igénye s már ekkor megígérte, hogy e célból az országos főfelügyelőség útján minden befolyását felhasználja, hogy ez meg is valósuljon. Meg is tett intézetünkért minden telhetőt életének úgyszólván utolsó napjáig.

Munkásságának legjavát a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatása és a vidéki múzeumok és könyvtárak gondozása vették igénybe, de talált e mellett időt arra is, hogy nevezetes díszmunkák szerkesztésével s részben írásával nevét a történeírás lapjain is megörökítse.

Benne egy nagyműveltségű magyar tudós, a hazai múzeumi és könyvtári ügyek egyik apostola szállott a sírba. Emléke előtt tisztelettel hajtjuk meg intézetünk lobogóját.

VÁRNAY ERNŐ

1848—1917.

Társulatunknak keletkezése óta rendes tagja: Várnay Ernő temesvári ügyvéd, kit még halála előtt néhány nappal is látszólag jó egészségben láttunk sétálgatni a Jenő herceg-téren, szintén elköltözött az örökkévalóságba; váratlanul halt el 1917. augusztus 9-én.

Benne Temesvár közéletének egy jelentős alakja, ideális gondolkodású, alapos tudású polgára hunyt el. Társulatunknak ő volt a legrégebbi rendes tagja. Áldott legyen emléke!

Főtitkári jelentés

az 1917. évi május 17-én tartott társulati közgyűlésen.

Mé'yen tisztelt Közgyűlés!

Társulatunk az 1916. évvel betöltötte fennállásának 44-ik esztendejét, 1885-ben végbement ujjaalakulása óta pedig jelenleg a XXXII-ik közgyűlését tartjuk.

Nagy és nehéz, de dicsőséges idők súlyosodtak nemzetünkre és társulatunkra. A közel három éve tartó világháborúban megedzett hadseregünk, válvetve hűséges szövetségeseinkkel megvédelmezték és visszazorították ellenségeinket, kik orvul törtek be határainkba, hogy elvegyék tőlünk azt, ami már több mint ezer éve a miénk. A világháború hullámcsapásai immár másodizben érintették közvetlen határainkat. Hala a Gondviselésnek, nem kellett itt hagynunk otthonunkat; nem kellett innen menekülnünk, de erdélyi honfitársaink közül sok ezernek kellett megfognia a vándorbotot, hogy biztosabb helyen várják be az időt, míg az ellenséget könnyen szerzett „dicsőségek“ ábrándvilágából hadseregünk kijózanítja és észretéríti. Vármegyénk területe e úttal nem volt a harcok színhelye, de nem is tartozott ama biztos helyek közé, ahová a menekülőket elszállásolták. Itt csak átutazóban voltak, majd visszatérőben. A gonosz álom elmúlt, dicsőségünk napja ismét fényesen ragyog. A történelemnek dús aratása lesz, ha majd az erdélyi hadjárat eseményeit fogja megörökíteni.

E világrengető harci küzdelemben nagy megnyugvásunkra volt, hogy egy végtelenül bölcs és tapasztalt uralkodó örökös népei sorsa felett. I. Ferenc József apo toli királyunk mindig a békét hirdette és mégis meg kellett érnie — élete alkonyán — a halálnak eme dús aratását. Meg kellett érnie, mert e harcnak ki kellett törnie. „Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam“ — mondta népeihez, midőn a mozgósítást elhatározta. Immár az ősz uralkodó megtért őseihez.

Hatvannyole évig uralkodott s ebből majdnem félszázadot töltött a magyar trónon; történelmünknek egy tizenötöd része esik az ő uralkodására. Nagy uralkodó volt, nagy tulajdonságokkal megáldott ember,

ki akkor is egyik példányképe lett volna az emberiségnek, ha nem születik fejedelmi trónra.

Nagy királyunk emlékezetét imént hallottuk Csanádegyházmegyénk főpapjától és társulatunk mindenkor hálás lesz azért, hogy ő méltósága közgyűlésünket ezzel megtisztelte. Évkönyveink mindenkor fennfognak tartani ennek emlékét.

Di sőséges nagy királyunk elhunytá felett érzett gyászunkat csak az a remény enyhíti, melyet trónralépő ifjú királyunk — IV. Károly — felséges személyéhez fűzünk, kinek adjon az isteni Gondviselés nagy tehetségéhez, dicsőséges feladatához mért szerencsét, kitartást és főleg — amit annyian óhajtunk — áldásos békét.

Ami társulatunk 1916. évi működését illeti, arról be kell vallanunk, hogy ezúttal is megbénulva működött. A tudományos társulatok és egyesületek működésének nem kedvez a háború. Hisz úgyszólván az egész nemzet a harctéren van; fiaink, testvéreink a harctéren közülök sokan már a dicsőség mezején alusszák örök álmukat, de azért ne csüggedjünk; itthon is dolgoztunk annyit, ami tőlünk tellett, mert megállanunk nem szabad; sőt arra törekedtünk, hogy — amennyiben csak lehetséges — ezúttal is hasznos és hűzágpótló munkát végezzünk.

Archeológiai ásatásokat ugyan munkáshiány miatt a múlt évben sem végeztethettünk, de kiadtuk, bár késedelemmel, a Történelmi Értesítő másfél évi folyamát, közötté Geml József polgármester és vál. tagtársunktól a Mackensen tábornagy temesvári tartózkodását megörökítő, számos képpel ellátott füzetet és sajtó alatt van már az 1917. évi I. füzet is.

Minden irányban, céltudatosan folytattuk gyűjteményeink gyarapítását; a gyarapodás számokban kifejezve: 1209 darab, legtöbb ezúttal a háborús gyűjtemény.

Célunk az, hogy a béke helyreálltával időszakonként egyes részleges kiállításokat rendezünk és mutassunk be a közönségnek, hogy ezekből lehetőleg teljes képet nyerjen Temesvár és a Délvidék multjáról, kulturájáról, régi iparáról, képzőművészeti alkotásairól és egyéb emlékeiről.

Ilyen kiállítás volna:

1. Temesvár és a Délvidék őskori multját bemutató kiállítás, hol együtt láthatnók a kihalt ős állatok itten talált maradványaitól kezdve az ősember több ezer éves multját feltűntető készítményeit, foglalkozások szerint csoportosítva.

2. Egy másik kiállítás volna a római kor itteni leleteivel, érmeivel.

3. Harmadik a magyar középkor, a keresztény műarcheológia maradványaival.

4. Negyedik kiállítás volna Temesvár törökkori emlékei és a visszafoglalásra vonatkozó emlékek.

5. Ötödik volna Temesvár és a Délvidék történelme képekben, metszetekben, nyomtatványokban.

6. Hatodik a szabadságharc 1848—49. évi emlékei.

7. Hetedik lehetne Temesvár régi képzőművészeti emlékei; képek és szobrok.

8. Nyolcadik Temesvár és a Délvidék régi iparművészeti emlékei.

9. Végül a világháború emlékei.

Mindezekhez folyvást gyűjtjük az egyes részleteket, amelyek mint mozaikok egymagukban keveset mutatnak, de a kellő csoportba helyezve, mindegyiket a maga helyére, igen jellegzetes és tanulságos képet fognak nyújtani vidékünk multjáról.

Csak egy nagy hibánk van, hogy nincs kellő helyiségünk. Ennek napról-napra mindig jobban érezzük a hiányát, pedig a Dél-magyarországi történelmi és régészeti múzeum oly gazdag gyűjteménnyel rendelkezik úgy a régiségtár, mint az éremtár, a képzőművészet és a néprajz terén, hogyha mindezek egy arravaló helyiségben, kellő csoportosításban volnának bemutatathatók: nem kétlem, hogy Temesvár legérdekesebb látványosságát képeznék, amelynek megtekintésére messze földről is érdemes volna idejönni. Kiválóan érdekesek a mi gyűjteményeink azért is, mert sok közös vonást mutatnak és tüntetnek fel a balkáni népek multjával már a legrégibb idők óta, ami jele annak, hogy vidékünk lakói a legrégibb időkben délről jöttek a folyók mentében észak felé.

Közönségünk érdeklődése, mely a nagy háború első két évében megcsappant, a háború harmadik évében már igen jelentékenyen emelkedett; 1915-ben csak 7772 volt a látogatók száma, míg 1916-ban már ismét elérte a 11000-et; a legtöbb látogatónk 1913-ban volt, 14459. A látogatók száma legnagyobbbrészt ingyenes volt, mert vásár- és ünnepnapokon a látogatás ingyenes, csak hétköznapiokon 60 fillér, ily úton 1915-ben csak 120 K folyt be, 1916-ban már 170 K volt a bevétel.

Társula'unk 1916. évi működéséről még a következőket jelenthetem.

Tartottunk egy évi közgyűlést 1916. április 16-án és két rendes ig. választmányi ülést 1916. március 9-én és december 22-én. A közgyűlésen Geml József polgármester, vál. tag olvasta fel becses tanulmányát Mackensen tábornagy temesvári időzéséről; március 9-én a társ. főtitkár tartott értekezést „Egy ismeretlen dél-magyarországi művészről” — december 22-én pedig Juhász Kálmán társ. tag olvasta fel igen érdekes tanulmányát: „A verseczi esperesség betöltéséről 1743-ban.”

Ami a múzeum mult évi gyarapodását illeti, a következőkben számolhatok be :

I. A könyvtár gyarapodott 46 darabbal.

a) *Allami letétként* kerültek könyvtárunkba :

1. A múzeumi és könyvtári Értesítő 1916. évfolyama
2. A magyar könyvszemle 1916. évf.
3. Kőrössy Kornél és Lenhorskék: A budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi folyóiratok jegyzéke. Budapest 1916.

4. „Internationale Bibliographie“ der Kunstwissenschaft. 10., 11., 12. Band. — Berlin 1914.

5. Rózsa Miklós: Magyar impressionista művészet. Bpest 1914.

6. Magyar Adria könyvtár. Budapest 1915—16 öt füzet.

7. Eber László: Műtörténelmi tanulmányok. 1 köt. Bpest 1909.

8. Dr. Molnár Géza: Általános Zenetörténet. 1. 2. köt. Bpest. 1911. 1916.

9. Lázár Béla: Tizenhárom magyar szerző. Bpest 1912.

10. U. a. A magyar művészet jövője. Bpest 1916. = 17 darab.

b) *Ajándék útján* kaptuk meg a következőket:

1. Az orsz. Széchenyi könyvtár az 1914. évben. Ajánd. a M. N. Múzeum könyvtára.

2. Dr. Karácsonyi Jánostól: Szent László meghódítja a régi Szlavoniát.

3. A veszprémvölgyi oklevél görög szövege.

4. Domanovszky S.: A harmincadván eredete.

5. Csekey István: A m. pragm. sancio írott eredetijéről.

6. Fellner Fr. Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme.

7. Áldácssy A. Zsigmond császár koronázása és a német zsidóság megadóztatása. (A 2—7-ig a M. Tud. Akad. ajánd.)

A földműv. miniszter ajándékozta :

8. Az „Erdészeti Kisérletek“ 1916. évfolyamát.

A csanádi püspökség ajándéka :

9. Schematismus Cleri Dioecesis Csanadiensis pro Anno 1916. Temesvár sz. k. váres ajándéka :

10. Városi Közlöny 1916. évfolyama.

Geml József polgármester ajándéka :

11. Bürgermeister Josef Geml: Über Mackensen in Temesvár.

Milleker Bódog ajándéka :

12. Milleker: Délmagyarország középkori földrajza. = 12 darab.

c) *Előfizetés útján* szereztük meg :

1. Magyar Iparművészet 1916. évf.
2. Művészet 1916. évf.
3. Dr. Szendrey I. és Szentiványi Gyula: A magyar képzőművészet lexikona. I. köt. Budapest 1915.
4. Herceg Géza: Végig Szerbián. Budapest 1916.
5. Numizmatikai Közlöny 1916. évf. = 5 kötet.
- d) *Csere útján kaptuk a következő folyóiratokat:*

1. Archeologiai Értesítő. 2. Századok. 3. Dolgozatok az erdélyi nemzeti múzeum érem- és régiségtárából. 4. Ethnographia. 5. A M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának Értesítője. 6. Monatsblatt. 7. Természettudományi füzetek. 8. Turista Közlöny. 9. Ukraina. 10. A fehérvármegyei és székesfehérvári múzeum egyesületi jelentése. 11. Közlemények Szepesvármegye multjából. 12. A Pécs—baranyavármegyei múzeum Értesítője. = 12 kötet.

II. A levéltár csekély kivétellel csakis a domány útján gyarapodott. Az összes gyarapodás 865 darab.

Kiváló súlyt fektettünk a háborús apróbb nyomtatványokra, sürgönyökre, plakátokra, háborús étlapokra, tábori hírlapok, a harctérről írott levelezőlapokra, a liszt- és kenyérjegyek gyűjtésére. Kiváló elismeréssel tartozunk e tekintetben a helybeli lapok szerkesztőseinek, elsősorban a Südungarische Reform és Temesvári Ujság, úgyszintén a Temesvári Hírlap szerkesztőinek. Steiner Ferenc szerkesztő úr mindenkor készséggel engedte át a lapjai számára érkezett összes sürgönyöket. Pogány Mihály szerkesztő úr és fia múzeumunk számára gyűjtik a különböző hadi ujságokat és apró nyomtatványokat. Már Oszkár tanár, tagtársunk gyűjti a hadi étlapokat, a tanulók a harctérről írott levelezőlapokat, fényképfelvételeket stb.

Különös érdekelbira Tyrmann es. és kir. főtörzsorvos úr adománya, mely egymaga 85 darabból áll s minden darabja a jelen világháborúra vonatkozik. Különös érdekelt az e gyűjteménynek az, hogy azt maga a főtörzsorvos úr a helyszínén — a harctéren — gyűjtötte s jelentőségüket az egyes darabokra maga feljegyezte. Vannak közöttük hivatalos hirdetések, falragaszok, sürgönyök, levelek az 1914—15. évi galíciai és oroszországi hadjáratok idejéből.

Budapest főváros nyilvános könyvtára múzeumunknak ajándékozta a délmagyarországi tanító-egylet által Trefort miniszter disztagságának megörökítésére készítettet oklevelet.

Dr. Sztura Szilárd vál. tagtársunk egy darab, az 1848/9-ki

szabadságharcra vonatkozó kéziratot ajándékozott; e kérvényben Fisch Jakab temesvári polgár ő felségéhez esedezik, hogy térítettné meg a forradalom alatt őt ért kárait.

Dr. Boross Dezső kir. főügyész-helyettes egy drb., József nádor által, 1843-ban kiadott vallató parancsot ajándékozott.

Vétel útján szereztünk néhány színes, a világháborúra vonatkozó, leginkább temesvári vonatkozású levelezőlapot.

III. Régiségtárunk részben vétel, de legnagyobb részt ajándék útján gyarapodott 224 darabbal.

A gyarapodás itten is legnagyobb részt a háborús emlékekre esik, csak 36 olyan darabbal gyarapodott a régiségtár; amelyek a háborúval nem állanak vonatkozásban.

Ásatást nem rendezhettünk, bár 50 K.-ért erre az évre is kibéreltük a perjámosi östelepet.

Egyetlen őskori tárgy került a birtokunkba, egy átfurt szarvas-áganescalapács, melyet Józsefszálláson a róm-kath. plébánia telkén találtak s dr. Babinszky József plébános úr ajándékozta a múzeumnak. Ezenkívül 10 K.-ért szereztünk meg egy színes Emléklapot, mely ő felsége 1852. évi fehértemplomi fogadtatását örökíti meg; egy ezüst vitézségi keresztet Joánovics főispán úr volt szíves megküldeni; e kegyeleti tárgyat Navratil Jakab temesvári lakos, 1848/9-ki honvéd viselte; 2 darab régi vaskályhalap Temesvármegye székháza padlásáról jutott a múzeumba. Ezenkívül még Temesvár XVIII. századbéli agyagcsöves vízvezetékének 32 darab csöve jutott el hozzánk.

A többi 188 darab a világháborúval áll kapcsolatban. Itten is arra törekedtünk, hogy minél több jellegzetes tárgyat gyűjthessünk össze, amelyek talán jelenleg feleslegeseknek látszanak, de a jövő szempontjából érdekesek lesznek. Így például 46 darab háborús fényképet szereztünk; ezek mind vidékünkre vonatkoznak, megszereltünk a temesvári orosz foglyoktól az általuk helyben készített különféle népies ékszereket, mint karpereceket, gyűrűket, gyermek-játéktárgyakat, fából faragott evőeszközöket, összesen 20 darabot.

A világháború szomorú emlékei közé tartoznak, ama vasnyíl-hegyek, melyeket a Szerbiából Délmagyarországba is átjött francia repülőgépekről dobáltak le (3 drb.), Temesvármegye déli részeibe átlőtt szerb gránátok, schrapnelek egészen vagy töredékekben, továbbá különféle puskatöltények, revolvergolyó orosz tábori kanál, katonagombok, a szeptember havában Szabadfalu határában leesett Zeppelinléghajó töredékei, katonáink tábori felszereléséhez tartozó apróbb tárgyak, (tükrök, tűk),

háborús porcellánok, kőedények az uralkodók címereivel, képével, úgyszintén üvegek és háborús képek, végre 32 darab klisé, melyek a nagy világháborúról és Mackensen tábornagy temesvári tartózkodásáról társulatunk 1915. és 1916. évi Értesítőjében megjelent leírások illusztrálására szolgáló képekről készültek.

E háborús tárgyak egy részét pénzen szereztük meg; így az orosz foglyok által készített tárgyakat, a háborús vonatkozású porcellánokat és üvegeket, úgyszintén a kliséket, de a többi tárgy mind ajándék útján került hozzánk. A szerb schrappnellek nagy részét Keszthelyi István, kevepallósi igazgató-tanító ajándékozta, ki azt a helyszínén szedte össze; másik részét a kragujeváci szerb arzenálból származókat Harmat Béla tanuló ajándékozta, a kisebb-nagyobb darabokat szintén egyes tanulók adták, kik dícsérettel, buzgósággal gyűjtöttek a muzeum számára.

IV. Az érem- és papírpénzgyűjtemény 29 darabbal gyarapodott részi t vétel, részint ajándék folytán.

a) *Vétel útján szereztünk* egy drb. ezüst zászlószöveget 15 K-ért a világháború önből készült emléklakettjét, továbbá 3 darab délmagyarországi vonatkozású háborús jelvényt, és pedig „Pro invalidis nostris, 1914. Temesvár”; a 61. gyalogezred rokkantalapja javára készült jelvényt, és a 3. vadász-zászlóalj rokkantalapja készült bronzérmetet.

b) *Ajándék útján jutott hozzánk:* Kubicsék Oszkár bankigazgató úrtól egy németalföldi arany 1587-ből. — Alfandri Gyula honvédfőhadnagy úrtól Péter szerb király ezüst két dénároza; Kosétky János nyug. főmérnök úrtól egy 10 darabból álló kis gyűjtemény. Van közöttük két darab római bronz kis érem (Faustina császárné és ifj. Constantinusé.) IV. István kir. bizanci veretű réz érme, a többi újabbkori török, magyar, osztrák, lengyel és szerb érem. Boross Dezső kir. főügyész adományozott egy darab Marcus Aurelius féle közép bronz érmet. Maar O. tanár két darab Montenegroi papiros pénzt adományozott (1 és 2 perper), tanulók három darab 10—10 frankos szerb papírpénzjegyet és több újabbkori szerb és magyar érmet.

c) *Temesvár szabad kir. városa* végre letétként helyezte el muzeumunkban a Kéve művészegyesületnek a világháború emlékére készült nagy ezüst emlékérmét.

V. Szépművészeti gyűjteményünk részint vétel, részint letétbehelyezés folytán 16 darabbal gyarapodott és öt darab, csomagolásra előkészített ládával — 21 db.

a) Mindig kiváló gondunk volt arra, hogy Temesvár és Dél-magyarország régibb művészi alkotásait tehetségünk szerint össze-

gyűjtsük. Így sikerült újabban is megszereznünk: Wagner Anselm híres temesvári festőművésztől (1765—1806) egy darab pasztellben festett gyermek arcképet, Fiala Antaltól Lonovits József csanádi püspöknek 1836-ban festett pasztell képét, további egy házaspár két arcképét ugyanazok tőle 1851-ből, Dániel Konstantintól egy kisebb, sajnos — megviselt — Madonna képét; és Fra Bartolome-nek a Szent Család című műve újabbkori, vászonra festett másolatát. Mindezekért összesen 260 koronát adtunk ki.

b) *Letétbe helyezés útján* a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségétől kaptuk meg Temesvárnak a XVIII. századból származó hat darab, Török-Szentmiklós három és Gyula egy darab metszetét.

VI. A néprajzi gyűjtemény vétel útján gyarapodott 24 darabbal. Ezek között van: egy darab festmény, mely temesvári spanyol zsidónőt ábrázol az 1840-es évekből (festette Wizkelety Béla); egy nagy régi óntál a XVIII. századból, zsidó felíráttal, valamikor a temesvári spanyol zsidó hitközség tulajdona volt; szintén ilyen eredetű egy fedeles ónkanna és ebenfából faragott ezüst betétes kanál és villa. — Megszereztük a lugosi bádigosok emlékjelvényét 1814-ből. — A többi néprajzi tárgy hazai román népviseleti tárgyak az 1870-es és 80-as évekből, mint kötény, pruszlík, ing, ingváll, gyermekingváll, fejdísz, homlokdísz, öv, mellesokor, ágytakaró, párnabetétek.

Mindeme néprajzi tárgyakért az államsegélyből 177.50 koronát adtunk ki. — Összes gyarapodásunk eszerint 1916-ban 1209 db.

Gyűjteményeink törzsszállománya az 1915. év végén 62.374 db. volt, az 1916. év. utolsó napján pedig összesen 63.583 darab.

Az egyes osztályok között ez a következőleg oszlik meg:

a) *könyvtár*, hozzászámítva a levéltári darabokat is 11991 db., b) *régiségtár*, hozzászámítva a 30266 darabból álló éremgyűjteményt is 47220 db, c) *néprajzi tár* 1371 darab; d) *képzőművészeti gyűjtemény* 3001 db.

Zárószámadásunk szerint az 1916. évben társulatunk bevétele volt 10.498.37 korona. Kiadásunk is ugyanannyi.

Az elmúlt évben gyűjteményeink gyarapítására 664.38 koronát; butorozásra, jelszerelésre 209.40 koronát, irodalmi kiadványainkra 2301.54 koronát fordítottunk.

Intézetünk-tiszta vagyona az 1916. év végén 67.786.79 korona

Anyagi helyzetünket nagy mérvben elősegítette a múlt évben a nagyméltóságu m. kir. vall.- és közokt. minisztérium, mely a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége ajánlatára és közvetítésével egyszerre 5000 korona államsegélyt juttatott muzeumi gyűjte-

ményeink gyarapítására. Oly összeg ez, aminőt nagyon kevés vidéki muzeum kap gyűjteményei növelésére, és ha mi ennyit kaptunk, mindenesetre az országos főfelügyelőség és közoktatási kormány nagy jóakarátát, de egyúttal bizalmát is láthatjuk ebben. A néprajzi államsegélyből is még 1208'17 korona állott rendelkezésünkre, úgy hogy összesen 6208'17 K államsegéllyel rendelkezhattünk, de ebből a múlt évben mindössze 698'50 koronát költöttünk el, s így az 1917. évre még 5509'67 korona áll rendelkezésünkre.

Hálás elismeréssel kell adóznom ama munkatársaimnak is, kik a gyűjtés fáradságos munkájában a lefolyt év alatt is eléggé nem méltányolható készséggel, önzetlenül vállalkoztak feladatukra. Így Bellai József városi tanácsnok úr a város régészeti és régibb nyomtatványai megszerzésében, dr. Tyrmann csász. és kir. főorvos úr kivált háborús nyomtatványok, nagyérdékű sürgönyök, plakátok gyűjtésében, Steiner Ferenc úr a sürgönyök gyűjtésében Pogány Mihály szerkesztő úr érdekes háborús nyomtatványok megszerzésében, Már Oszár tanár úr a háborús étlapok gyűjtésében, Magony József kegyesr. tanár úr pedig háborús fényképek gyűjtésében volt segítségemre. De nem mulaszthatom el kiemelni tanuló ifjúságunk buzgalmát sem, kik mindenkor elismerésre méltó buzgósággal állottak rendelkezésemre, kivált a háborús emléktárgyak gyűjtésében, míg Jung János perjámosi igazg.-tanító a perjámosi őskori telepet gondozta állandó figyelemmel és kieszközölte, hogy ezután a háború tartama alatt, míg az ásás szünetel, a telépért bért nem fizetünk.

Mielőtt jelentésemet tovább folytatnám, engedje meg a m. t. közgyűlés, hogy úgy az elősorolt dolgozatok szerzőinek, mint egyéb törekvéseinkben szíves támogatóinknak, elsősorban a vallás- közoktatásügyi miniszteriumnak és az Országos főfelügyelőségnek, úgyszintén azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapították, a választmányi ülésünkön kifejezett köszönetünkön kívül jelen közgyűlésünk jegyzőkönyvében is leghálásabb köszönetünket nyilvánítsuk, úgyszintén a temesvári sajtónak is, törekvéseinkben mindenkor a legszívélyesebben támogatott.

Társulati tagjaink sorából az 1916. év folyamán elragadta a halál: Téglás Gábor (1916. február 4.) nyugalm. kir. tank. főigazgató, ki szakavatott régészeti cikkeivel gyakran felkereste társulatunkat.

Wittenberger Antal, csanádegyházm. kanonokot, vál. tagunkat.

Németh József, felsz. püspök, csanádegyházm. nagyprépostot,

társulatunk tiszteleti, alapító és választmányi tagját. Ott állott ő már társulatunk bölcsőjénél és az első alapítók közé tartozott. Ifjabb korában gyakran jelent meg társulatunk gyűlésein és érdeklődött munkásságunk iránt. Vele nemcsak egy szelidlelkű aggastyán, hanem a kath. egyház tudós főpapja, a ragyogó ékesen szóló tudós, a magyarság javáért és jövőjeért élő-haló hazafi szállott a sirba.

Elvesztettük dr. Ortway Tivadart is, Temes vármegye és Temesvár monografusát, mielőtt nagy művét befejezhette volna. Élete és munkásságának nagy része Temes vármegye és a Délvidék történelmének felderítésére volt szentelve és mint a Csanádi egyházmegye ifjú áldozópapja már a múlt század hetvenes évei elején, barátjával dr. Szentkláray Jenővel együtt szerkesztette a négy, jókora kötetet kitevő, vidékünk kulturális multjára nézve rendkívül fontos: „Csanádegyházmegyei Adattárt. Ha elkerült is, tőlünk, meleg szálak fűzték őt e vidékhez, társulatunkhoz és régi barátaihoz. Tiszteleti tagjaink sorából elvesztettük Radisits Jenő min. tanácsos az Orsz. Iparműv. Muzeum igazgatóját, ki társulatunknak és muzeumunknak mindenkor lelkes támogatója és pártfogója volt.

Elhunyt tagjaink emléke előtt tisztelettel és kegyelettel hajtjuk meg intézetünk lobogóját.

Tagjaink sorába beléptek:

1. dr. Horváth Jenő, jogakadémiai tanár,
2. Mercifalva községe Temes vármegyében (L 32/1916. sz.)
3. Kossy István, erdélyi egyházm. papnövendék,
4. Hoch Ignácné (Temesvár, Gyárvaros),
5. dr. Schiff Péter, főgimn. tanár Lugoson,
6. dr. Radocsay László városi főjegyző, Temesvár,
7. dr. Győrbíró Jenő, városi árvaszéki elnök, Temesvár,
8. Brauner Ferenc, áll. főreálisk. tanár, Temesvár,
9. dr. Gábor Dezső, városi mozgóképszínházi igazgató, Temesvár,
10. Kayser Lajos, csanádegyházm. kanonok, Temesvár.

A tagok száma eszerint jelenleg a következő: I. Alapító tagok: 68, II. Tiszteleti tagok: 7, III. Rendes tagok: 96, összesen 171; hárommal több, mint a mult közgyűlés alkalmával volt.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Iparkodtam jelentésemben hű képét adni társulatunk és muzeumunk mult évi működésének. Ehez csak annyit tehetek még hozzá, amit sajnós már évek óta kell tennem, hogy stagnacióra vagyunk kárhoztatva egy arravaló muzeumi épület hiányában. De a mostani idők nem arra valók, hogy egy nagyarányu muzeumi épület létesítését sürgezzük. Reméljük, hogy majd eljön ennek is, talán már nem is olyan hosszú várakozás után az ideje. Addig várjunk

tűrelemmel, mert fontosabb érdekeink így kívánják. Addig is gyűjtsük az anyagot türelemmel, sőt buzgósággal.

Kérem a m. t. közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni szíveskedjék.

Temesvár, 1917. május 17-én.

Dr. BERKESZI ISTVÁN,
társ. főtítkár.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat 1917. május 17-én Temes vármegye székháza dísztermében tartott XXXII. évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Kabdebo Gergely ny. főispán, a Lipót rend lovagja, elnök, Ferenczy Sándor alispán, társulati igazgató, dr. Berkeszi István társ. főtitkár; dr. Níamesny Mihály orszgy. képviselő, társ. ügyész, Hilt Lajos társ. pénztáros; továbbá: dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök, dr. Letics György gör. kel. szerb püspök, Joanovits Sándor Temes vármegye főispánja, Solyom Andor ítélőtáblai elnök, Hoitsy Gedeon máv. üzletvezető, Csorba Gábor máv. üzletvezetőhelyettes, Demkó Jenő p. és t. igazgató, dr. Bechnitz Sándor megyei főorvos, dr. Both Ferenc kegyesr. főgim. igazgató, Réday János áll. főgim. igazgató, Amberg József tanítóképző intézeti igazgató, dr. Szentkláray Jenő, Pacha Ágost dr. és Ferch Mátyás kanonokok, Bellai József városi tanácsnok, Schönvitzky Bertalan ny. főgim. igazgató, több csanádegyházmegyei és gör. kel. szerb pap, a helybeli iskolák magasabb osztályainak növendékei, lapszerkesztők és igen sok helybeli és vidéki rendes tag, meg vendég.

1. Társulatunk elnöke a következő beszéddel nyitotta meg a közgyűlést:

Tisztelt közgyűlés! A Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat XXXII.-ik évi közgyűlése, az igazgató válaszmány határozatával, alapszabályaink rendelkezése értelmében a mai napra levén kitűzve, örömmel állapítom meg, hogy a társulatunk iránti érdeklődés a közönség körében igen szépen megnyilvánult azzal, hogy a mai közgyűlésünkön igen szép számban megjelentek, miért is szívélyesen üdvözlöm tisztelt tagtársainkat, — a nagyérdemű közönséget, de különösen és elsősorban üdvözlöm a csanádegyházmegyei róm. kath. és a temesvári g.-kel. szerb egyházmegyei püspök urakat, kik nagymérvű országos és egyházi elfoglaltságuk mellett is találtak alkalmat, hogy meghívásunknak engedve, körünkben megjelentek.

Ő Méltóságainak valamint a nagyszámú közönségnek megtisz-

Bevétel

A Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Muz.-Társ.

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Pénztári maradvány 1916-ról	680	05					1) Temes vármegyétől
2. Alapítvány befizetés . .	—	—					
3. A muzeum fentartó ható- sága kapott évi java- dalom	—	—					
4. Pártfogóktól kapott évi javadalom	575	—					
5. Állami segély	—	—					
a) a könyvtár céljaira . .	—	—					
b) a régiségtár céljaira .	—	—					
c) a néprajzi gyűjtemény céljaira	—	—					
d) a természetrajzi gyűjtemény céljaira . .	—	—					
e) egyéb célokra	—	—					
6. Tagsági díjak	700	—					
7. Belépti, könyvtárhaszná- lati és ruhatári díjak . .	170	—					
8. Adományok, perzsely- pénz	—	—					
9. Kamatok	3500	—					
10. Társas összejövételek jövedelmei	—	—					
11. Rendkívüli bevételek . .	—	—					
Az egyesület egyéb bevételei							
Összesen	5625	05					

Összegezés :

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen	
	K	f	K	f	K	f
Bevétel	5625	05			5625	05
Kiadás	5625	05			5625	05
Maradvány	—	—				

költségvetése az 1917. évre

Kiadás

	Saját forrásaiból		Az államtól		Összesen		Észrevétel
	K	f	K	f	K	f	
1. Tőkésítés	—	—					
a) alapítványokból	—	—					
b) megtakarításokból	—	—					
2. Személyi kiadások	2498	—					
3. Gyűjtemények gyarapítása	—	—					*) Részletezés:
a) a könyvtárnál	100	—					1. Főtitkár díja 1000 K
b) a régiségtárnál	300	—					2. Pénztáros díja 400 "
c) a néprajzi gyűjteménynél	—	—					3. I. szolga bére 840 "
d) a szépművészeti gyűjteménynél	200	—					4. Szolga ruhája 80 "
e) a természetrajzi gyűjteménynél	—	—					5. Szolga cipője 38 "
4. Butorozási, berendezési és felszerelési kiadások	100	—					6. Népr. szolga 60 "
5. Gyűjteménytárgyak szállításának költségei	—	—					7. Kisegítő szolga 80 "
6. Rendezési kiadások	—	—					Összesen 2498 K
7. Ismeretterjesztő előadások	—	—					
8. Kiadványok	1500	—					*) Részletezés:
9. Irodai kiadások	120	—					1. Képtár és régészet biztosítása tűzkár ellen 1916. jun. 4.-től 1917. jun. 4.-ig 176.58 K
10. A helyiség fentartása	—	—					2. Képtár és régészet bizt. betörés ellen 1916. dec. 31.-től 1917. dec. 31.-éig 94.75 "
a) fűtés	170	—					3. Néprajzi gyűjtemény tűzkár ellen 13.61 "
b) világítás	30	—					4. Néprajzi gyűjtemény betörés ellen 6.37 "
c) tisztogatás	80	—					5. Temesvárnagy térképe üvegének biztosítása 5.08 "
11. Biztosítási díjak	296	39*					Összesen 296.39 K
12. Adó	—	—					
13. Rendkívüli kiadások	200	—					
14. Portó	10	—					
Az egyesület egyéb kiadásai							
Maradvány	20	66					
Összesen	5625	05					

Kelt Temesvárott, 1917 április hó 21-én.

Kabdebo Gergely,
társ. elnök.

Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hilt Lajos,
társ. pénztárnok.

telő részvétele a közgyűlésen a legjobban mutatja, hogy a Dél-magyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat helyes úton halad.

Társulatunk közel félszázados fennállása alatt mindig arra törekedett, hogy vallás és nemzeti különbség nélkül egyesítse ügyünk szolgálatában Délvidékünk legkiválóbb és leghivatottabb polgárait, akik közös magyar hazánk múltját és annak történelmi emlékeit épen oly szeretettel kívánják kutatni, mint aminő szeretettel és odaadással ragaszkodnak mindannyian a magyar föld rögéhez.

Közös történelmünk, közös emlékeink és a magyar haza szeretetében a jövőben is egybeforradó munkálkodásunk áldásthozó reményében nyitom meg jelen közgyűlésünket.

Az elnök ezután megbízza Brauner Ferenc r. tagot a jegyzőkönyv vezetésével, majd felkéri méltóságos dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök urat, hogy mai közgyűlésünkre kitűzött emlékbeszédét néhai I. Ferenc József apostoli magyar királyról — megtartani szíveskedjék.

2. Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök néhai I. Ferenc József apostoli magyar királyról tartott értékes emlékbeszéde után elnök a közgyűlés nevében hálás köszönetét fejezi ki a püspök ő méltóságának a mindannyiunkat megihlető és megható — lelkeink legmélyebb hurjait érintő emlékbeszéd megtartásáért. Kéri Öméltóságát, engedje meg, hogy az emlékbeszéd társulatunk közlönyében közzététessék, sőt az különlenyomatban is terjesztessék, hogy azt minél tágabb körökben olvashassák. A püspök Öméltósága engedélye után a közgyűlés lelkes eljenzéssel ily értelemben határoz.

3. Elnök következőkben a kinyomtatott tárgysorozatban némi változtatást indítványoz. A 8. pont alatt van ugyanis „a társulati védnökök választása.” — Elnök ugyanis jelenti, hogy a fent elhangzott magasztos beszéd hatása alatt áll és állunk mindannyian; indítványozza azért, hogy a 8. pontot tüzzük ki 3. pontnak és válasszuk meg társulatunk védnökeivé méltóságos dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök urat és dr. Létics György gör.-kel. szerb püspök urat; illetőleg kérjük fel ő méltóságaikat, hogy megválasztásukat a társulat védnökévé elfogadni és társulatunkat ezzel megtisztelni méltóztassanak. A védnökséget úgy dr. Glattfelder Gyula, csanádi püspök, mint dr. Létics György gör.-kel. szerb püspök elfogadják.

4. Következett a tárgysorozat 3. pontja: Magony József kegyesrendi tanár felolvasása: Hogyan ünnepelte Temesvár a visszafoglalás századik évfordulóját 1816-ban. — Magony József tanár úr felolvasása után elnök köszönetet mond szerzőnek tartalmas felolvasásáért

s miután azt a társulati „Értesítőbe“ felvenni indítványozza — a közgyűlés ily értelemben határoz.

5. Következett a tárgysorozat 4. pontja: dr. Berkeszi István társ. főtitkár jelentése az 1916. év folyamán kifejtett működésről és a muzeum számára befolyt adományokról. A közgyűlés teljes egészében tudomásul vette a társ. főtitkár évi jelentését s ennek kapcsán elhatározta, hogy

- a) az egész terjedelmében a társulati Értesítőben közzététessék;
- b) a közgyűlés fejezze ki hálás köszönetét
- α) A vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak
- β) A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének
- γ) Muzeumunk megadományozóinak és támogatóinak és végül
- δ) a temesvári sajtónak.

E hálás köszönet pedig a vallás- és közoktatásügyi kormánnyal és a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének felirat alakjában közöltessék.

- c) Jegyzőkönyvi részvétét fejezze ki elhunyt tagjai emléke felett
- d) és végre jegyzőkönyvi köszönetét fejeze ki dr. Berkeszi I. társ. főtitkárnak lankadatlan főtitkári munkásságáért.

6. Következett a tárgysorozat 5. pontja: Hilt Lajos társ. pénztárnok jelentése a társulat jelenlegi vagyoni állapotáról, mely szerint a mai napon a társulati pénztárban: készpénzben: 670·20 K; értékben: 70520·40 K; ékszerek értéke 163·20 K. Összesen: 71293 korona 80 fillér kezeltetik. Hilt Lajos társ. pénztáros jelentését a közgyűlés egyelőre tudomásul veszi.

7. Következett a tárgysorozat 6. pontja: az 1916. évi pénztári számadás megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, amelynek értelmében a Ferenczy Sándor alispán, társ. igazgató elnöklete alatt dr. Tőkés István és Bellai József tagokból álló bizottság a pénztárt 1917. május 15. megvizsgálván, azt 680·05 K készpénz, valamint 71706·41 K érték fennmaradvánnyal kifogástalanul rendben találta s egyben indítványozza a bizottság, hogy a mellékelt számadást a közgyűlés jóváhagyni és arra nézve Hilt Lajos társ. pénztárosnak a felmentvényt megadni szíveskedjék. A közgyűlés mindenekelőtt köszönetet mond a pénztári számadás megvizsgálására kiküldött hármas bizottság minden tagjának fáradságos munkájukért; úgyszintén köszönetet mond a társulati pénztárosnak a társulati vagyon hű kezeléseért s az 1916. évre a pénztár kezeléseért a felmentvényt — a szokásos záradék mellett — Hilt Lajos társ. pénztárosnak megadja.

8. Következett a tárgysorozat 7. pontja, az igazgató választmány kiegészítése két ujonnan választandó taggal. — Elnök indítványára a közgyűlés az elhunyt választmányi tag: néhai Németh József felszentelt

püspök és Wittenberger Antal kanonok helyébe: két új választmányi tagot és pedig Pacha Ágost kanonok és dr. Bechnitz Sándor megyei főorvos urat választja meg.

9. Következik a tárgysorozat 9. pontja, az 1917. évi előzetes költségvetés végeleges megállapítása. Társulati főtitkár előterjeszti az igazgató választmány által már elfogadott költségvetési tervezetet s azt egész terjedelmében felolvassa. (Lásd az idecsatolt mellékletet.) A közgyűlés elfogadja a felolvasott költségvetési tervezetet, amelynek értelmében a társulat 1917. évi bevételei 5625'05 koronában, kiadásai — 20'66 k maradvány beszámításával ugyancsak 5625'05 koronában állapítatnak meg.

10. Következett volna a tárgysorozat 10. pontja, az „indítványok tárgyalása.“ Társulati főtitkár azonban kijelenti, hogy az arra alapszabályszerűen kitűzött idő alatt semminemű indítvány be nem adatott. Tudomásul szolgál.

11. Elnök a mai közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére Pacha Ágoston és Bellai József tagtársakat kéri fel. — Tudomásul szolgál.

12. Elnök végül a közgyűlés nevében hálás köszönetét fejezi ki a szép számban összegyűlt vendégeknek, hogy megjelenésükkel a társulat közgyűlését megtisztelték. A közgyűlés lelkes éljenzése kísérte az elnök szavait.

13. Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekesztette.

K. m. f.

Kabdebo Gergely
társ. elnök.

Jegyezte: *Brauner Ferenc*

Hitelesítők:

Pacha Ágost
Bellai József.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum- Társulat az 1917. év derekán.

I. A társulat védnökei.

Dr. Glattfelder Gyula, csanádi püspök, a Ferenc József-rend nagykeresztese,
Temesvárott.

Dr. Létics György, görög-kel. szerb püspök Temesvárott.

II. A társulat igazgatása.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: *Kabdebó Gergely*, Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város nyug.
főispánja, a Lipóttrend lovagja.

Igazgató: *Ferenczy Sándor*, Temes vármegye alispánja.

Főtítkár: *Dr. Berkeszi István*, állami főreálisk. igazgató, Temesvárott.

Títkár: *Dr. Gálos Rezső*, felső keresk. iskol. tanár, Temesvárott (hadbavonult
1914-ben)

Segédítkár: *Dr. Banner Benedek*, áll. főreálisk. tanár, Temesvárott (hadba-
vonult 1914-ben).

Ügyész: *Dr. Nidmessny Mihály*, orsz. képviselő, ügyvéd, megyei tb. főügyész,
Temesvárott.

Pénztárnok: *Hilt Lajos*, nyug. pénzügyi számtanácsos, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Államifőreáliskola, Temesvárott; képviseli *Farkas János* r. tanár.
Gróf Csekonics Endre, val. b. t. tanácsos, magy. kir. főasztalnokmester
Zombolya.

Dr. Hollósy Gyula, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.

Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.

5 Róm. kath. főgimnázium, Temesvárott; képviseli *Dr. Both Ferenc*
igazgató.

Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.

Temesvári Első Takarékpénztár.

Temes vármegye közönsége.

Temesvár szab. kir. város közönsége.

10 Gróf Zselénszky Róbert b. t. tanácsos, Temesújfalú.

b) Rendes tagokból.

Dr. Bechnitz Sándor, Temes vármegye tisztí főorvosa, Temesvárott.

Bellai József, városi tanácsnok, Temesvárott.

Deschán Achill, tiszt. tag, Temesvárott.

Ferch Mátyás, c. kanonok, r. k. plébános, Temesvár, (Belváros.)

5 Geml József kir. tanácsos, Temesvár szab. kir. város polgármestere.

Dr. Gozsdu Elek, kir. főügyész, Temesvárott.

Pacha Ágost, csanádegyházmegyei kanonok, Temesvárott.

Paulovits István, nyug. kir. ítélő táblai bíró, Temesvárott.

- Dr. Singer Jakab, főrabbi, Temesvárott.
Steiner Ferenc, Temesvárott.
10 Dr. Szentklárai Jenő, apát-kanonok, csanádi nagyprépost, a M. Tud. Akadémia tagja, Temesvárott.
Dr. Sztura Szilárd, ügyvéd, Temesvárott.
Dr. Tőkés István, megyei tiszteletb. főjegyző, Temesvárott.

III. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum- Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Ágoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferenc József-rend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa. Temesvárott † 1895.
Néhai Beich Milán báró, nagybirtokos, meghalt Budapesten 1914 aug. 9-én
Néhai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő a vaskorona-rend középkeresztjese, Varadián, Temes vármegyében, † 1897.
Néhai Bay Ilona nagybirtokos, Csarodán, † 1913.
5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Blach cég, Bécsben, Kolowrat-kör 9. szám.
Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1897.
Néhai Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és patriarcha Karlócan, † 1907.
Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temes vármegyében.
Néhai Bonnáz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt. lovagja, † 1889.
10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875 december hó 27-én.
Gróf Csekonics Endre, v. b. t. tanácsos, m. kir. főasztalnokmester, a vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagybirtokos, Zombolyán, Torontálmegyében.
Néhai Gróf Csekonics János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880 augusztus 2-án.
Néhai Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott, † 1908
Néhai Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat védnöke, † 1907 dec. 4.
15 Dettai Takarékpénztár, Dettán.
Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873 december 26-án.
Néhai buzási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, kereskedelmi- és iparkamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége
Néhai Péger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván, Temes vármegyében, † 1905 jan. 28.
20 A r. kath. főgimnázium, Temesvárott.
Az Állami főreáliskola, Temesvárott.
Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
Néhai Fröhlich Gustáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
Néhai Gáll József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukarecen. Temes vármegyében.
25 Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedési miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztjese, † 1881 május 31.
Néhai Gorove János, nagybirtokos, Budapesten.
Gorove Konstancia nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
Gorove László, Budapest.
Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
30 Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temes vármegyében, † 1900.
Néhai Dr. Haynald Lajos, biboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1859.
Dr. Hollósy Gyula, Temes vármegye főjegyzője, Temesvárott.
Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
35 Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temes vármegyében, † 1894.
Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1895.

- Néhai Králík János, borkereskedő és városi képviselő, † 1881.
 Néhai Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipóttrend vitéze, † 1903.
 40 Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgimn. tanár, † 1888.
 Néhai Kümmer Henrik János, nagyvárad i. sz. apátkanonok, kir. tanácsosa, vaskoronarend vitéze, † 1890.
 Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
 Néhai Lazarovics Sándor, nagybirtokos Nagy-Szredistyén, Temes vármegyében.
 Néhai Massjung József, birtokos.
 45 Néhai Mihalovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztése, stb. † 1891.
 Néhai Németh József, csanádi nagyprépost, felszentelt püspök stb, meghalt 1916 nov. 12.
 Néhai Dr. Niamessny Gyula, ügyvéd, Temesvárott, † 1904.
 Néhai dr. **Ormós Zsigmond**, a Társulat alapítója és legbökezeűbb megajándékozója, † 1894 november 17-én.
 Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
 50 Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárot, 1902 jul. 14.
 Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
 Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
 Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
 Néhai Dr. Schlauch Lörinz, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyvárad i. megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902 jul. 10.
 55 Néhai Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő Temesvárott, † 1895.
 Schwimmer Simon, nagykereskedő, Temesvárott.
 Néhai Stipel Fábian, Temesvár szab. kir. város nyug. közgyámja. † 1910 szept. 25.
 A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
 A Temesvári Első Tararékpénztár.
 60 Temes vármegye közönsége.
 Temesvár szab. kir. város közönsége.
 Néhai Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temes vármegyében, † 1905
 Néhai Dr. Vargics Imre, nagybirtokos Szinérszeg, Temes vármegyében, † 1904 nov. 25.
 Vinga rendezett tanácsú város közönsége
 65 Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
 Weltkugel Gyula, birtokos.
 Néhai Maglódi Wodianer Béla, 1896.
 Gróf Zselinszki Róbert, nagybirtokos, Temes-Újfalu.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Dr. Bartti Lajos történetíró, nyugalm. tanár. B.-Almádi (Veszprém m.)
 Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
 Dr. Frankóni Vilmos, árbei váll. püspök, szegszárdi apát, nagyvárad i. kanonok, a muzeumok és könyvtárak volt orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
 Herz Miksa pascha a kairói arab muzeum nyug. igazgatója.
 5 Kammerer Ernő, miniszteri tanácsos, a Szépművészeti Muzeum nyug. igazgatója, Budapesten.
 Dr. Szentkláray Jenő, csanádi nagyprépost. a M. T. Akad. lev. tagja, Temesvárott.

a) Évdijas tagok. ¹⁾

a) Magyarország.

Temesvár.

Állami főreáliskola tanári könyvtára.
 Állami főgimnázium.
 Állami felsőbb leányiskola.
 Állami tanítóképzőintézet.

¹⁾ A *-gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kikre nézve l. az 1895. közgyűlés 13. számú határozatát.

- 5 Balassa Márton, városi főszámvevő.
Dr. Banner Benenek, reálisk. tanár, I. tisztikar.
Banovics Sándor, tb. városi főjegyző
Dr. Boross Dezső kir. főügyész helyettes.
Dr. Bechnitz Sándor, megyei főorvos I. választmány.
- 10 Bellai József, városi tanácsos, I. választmány.
Dr. Berkeszi István, I. tisztikar.
Dr. Bodor József áll. főreálisk. tanár.
Bogma István, nyug. városi tanácsos.
Brauner Ferenc, áll. főreálisk. tanár.
- 15 Csendes Jakab, kereskedő.
Dr. Déznai Viktor, áll. főreálisk. tanár.
Dr. Drechsler Miksa, főrabbi.
Farkas János, áll. főreálisk. tanár, I. választmány.
Ferch Mátyás, c. kanonok, belvárosi r. kath. plébános, I. választmány.
- 20 Ferenczy Sándor, I. elnökség.
Dr. Fülöp Béla, udvari tanácsos.
Gábor Dezső, mozgóképszínházigazgató.
Dr. Gálos Rezső, keresk. isk. tanár, I. tisztikar.
Geml József polgármester lásd választmány.)
- 25 Dr. Glattfelder Gyula, csanádi püspök, I. védnökség.
Dr. Goldmann Fülöp, ügyvéd.
Dr. Gozsdu Elek, kir. főügyész, I. választmány.
Dr. Grosz József, csanádegyházmegyei kanonok.
Dr. Győrbíró Jenő, városi árvaszéki elnök.
- 30 Dr. Günsz Áron, izr. vallástanár.
Hilt Lajos, I. tisztikar.
Hoch Ignácné.
Hódy Gyula, városi főügyész.
Kabdebő Gergely, I. elnökség.
- 35 Kayser Lajos, csanádegyházmegyei kanonok.
Klein Zsigmond, kereskedő.
Kossy István, papnövendék.
Dr. Kovács Károly, áll. gimn. tanár.
Dr. Létics György, gör.-kel. szerb püspök, I. védnökség.
- 40 Ludvig Lipót, gyógyszerész.
Magony József, főgymn. tanár.
Már Oszkár, reálisk. tanár.
Mihályi Lajos, városi tisztviselő.
Dr. Niamessny Mihály, I. tisztikar.
- 45 Pacha Ágost, kanonok, lásd választmány.
Paulovits István, nyug. kir. táblabíró, (lásd választmány)
Dr. Radocsay László városi főjegyző.
Riesz Antal, városi irodaigazgató.
Rotariu Pál, ügyvéd.
- 50 Dr. Singer Jakab, főrabbi, I. választmány.
Stéberl Ernő, polg. isk. tanár.
Dr. Steiner Adolf, ügyvéd.
*Steiner Ferenc, I. választmány.
Steiner Miksa, kereskedő.
- 55 Dr. Sztura Szilárd, I. választmány.
Belvárosi „Társas-kór”.
Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Tornóczy Ernő, technikus.
Dr. Tőkés István, megyei tb. főjegyző, I. választmány.
- 60 Tóth Ferenc, városi levéltárnok.
Dr. Trosztler József, áll. főgymn. tanár.
*Várnay Ernő, ügyvéd.
Dr. Vértés Adolf, ügyvéd.
Weisz Gyula, mérnök.

Aradmegye.

Dr. Csepregi Imre, pápai kamarás róm. kath. plébános, Elek

Bács-Bodrogmegye.

Dr. Nagy László, áll. főgimnáziumi tanár, Zombor.

Biharmegye.

Dr. Horváth Jenő, jogakadémiai tanár, Nagyvárad.

Csanádmegye.

Dr. Kováts Sándor, nyug. plébános Szeged.

Sulyok Istvan, plébános, Csanád-Apáca.

Csongrádmegye.

Lendvai Sándor, Szeged.

Cs. Sebestyén Károly, rajztanár, Szeged.

Dr. Szőke József, gimnáz. igazgató, Szentes.

Krassó-Szörénymegye.

Dr. Boros János, gör.-kath. kanonok, Lugos.

Dr. Schiff Péter, állam. főgimn. tanár, Lugos.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye.

Dr. Heinrich Antal, orsz. képviselő, Budapest.

Dr. Hermann Győző tanár, Budapest.

Temes vármegye.

Dr. Babinszky József róm. kath. plébános, Józsefszállás.

Böhm Lénárt, Fehértemplom.

Gerda Aurel, nyug. jegyző, Kiszető.

Horsich Ignác, földbirtokos, Vojtek.

5 Kalitovits Lőrinc, gyáros, Károlyfalva.

Mercyfalva község előljárásága.

Milleker Bódog, a „Verseci városi Múzeum” őre, Versec.

Dr. Schäffer Ernő, orvos, Kiszető.

Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.

10 Szandház Ferenc, főszolgabíró, Detta.

Verseci áll. főreáliskola.

Verseci városi Múzeum.

Torontál vármegye.

*Babics József, a Csekonics-uradalom jogigazgatója, Zsombolya.

Pancsovai Graff János Pá és pancsovai népbank igazgatója, Pancsován.

Jankovits Vidor, s. tanfelügyelő, Pancsova.

Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.

5 Kisléghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagykömlös.

Pancsovai Népbank, Pancsován.

Dr. Schönvitzky Bertalan, nyug. gymn. igazgató, Perjámos.

Zólyom vármegyében.

Maderspach Liviusz, bányatanácsos, Zólyom.

Ausztriában.

Dr. Juhász Kálmán, csanádgyh. papn.

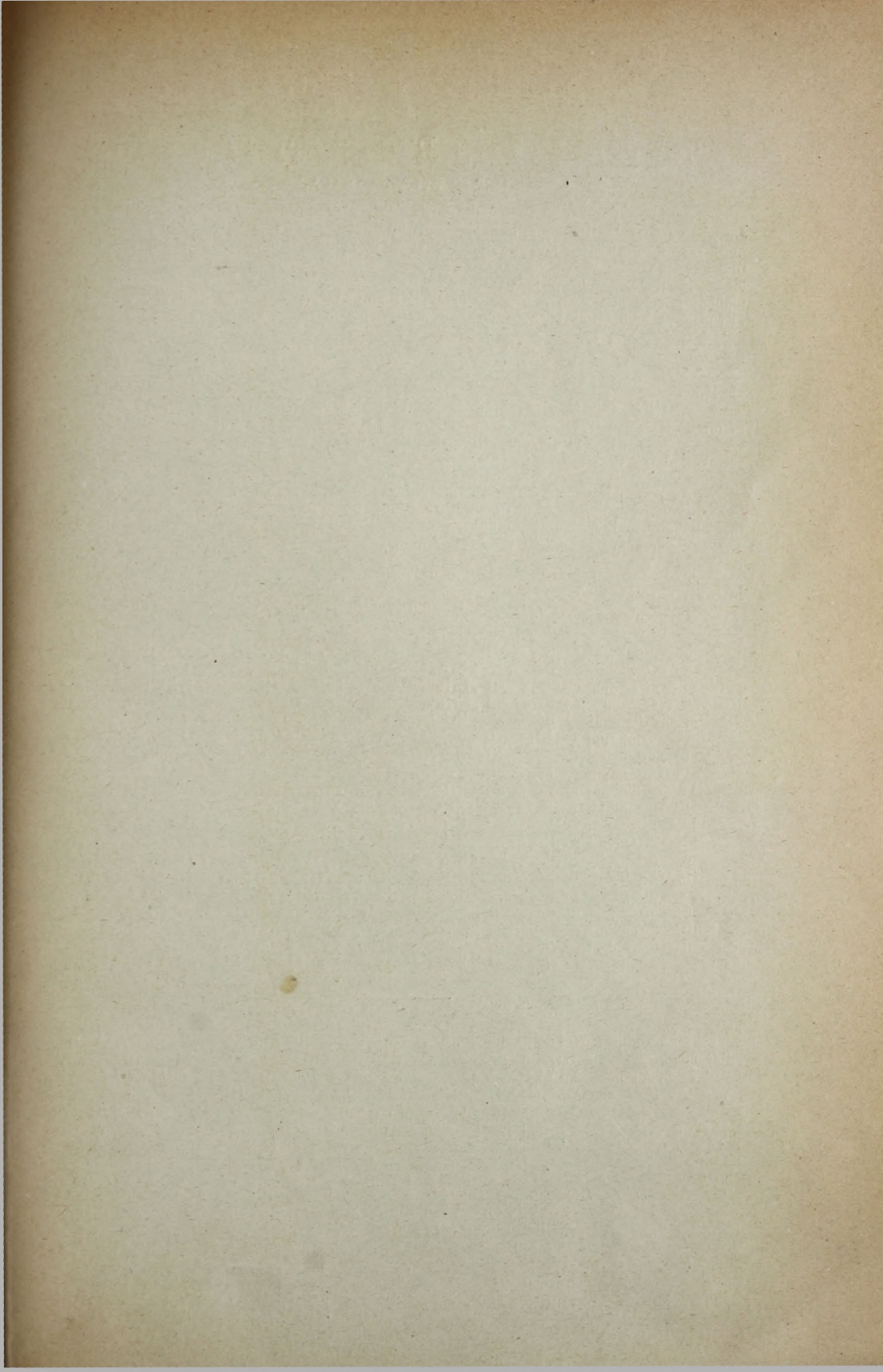
b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum
Társulat tag'airól 19'6. derekán.

a) Alapító	68
b) Tiszteletbeli	6

c) Évdíjas tagok.

Temesvár szab. kir. város területén	64
Aradmegyében	1
Bács-Bodroghmegyében	1
Biharmegyében	1
Csanádmegyében	2
Csongrádmegyében	3
Krassó-Szörénymegyében	2
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kűnmegyében	2
Temesmegyében	12
Torontálmegyében	7
Zólyom vármegyében	1
Ausztriában	1

Összesen 171

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ

1918-ÍK ÉVI FOLYAMÁRA.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 400 kor. alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 10 kor. évi tagdíj-illetékkel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejártá előtt és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 8 kor. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1917. augusztus 20.

Dr. Berkeszi István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a Történelmi és Régészeti Társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Dr. Berkeszi István, főtítkárhoz (Temesvár, Múzeum) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel
fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből bejelenteni szíveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1894. X. új évfolyam. I. II. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1895. XI. évfolyam. I. II. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1896. XII. új évfolyam. I. II. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1897. XIII. új évfolyam. I. II. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1898. XIV. új évfolyam. I. II. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1899. XV. új évfolyam. I. II. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1900. XVI. új évfolyam. I. I. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1901. XVII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1902. XVIII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1903. XIX. új évfolyam. III. és IV. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1904. XX. új évfolyam. I. és II. füzet.
19. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1905. XXI. új évfolyam. I. és II. füzet.
20. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1906. XXII. új évfolyam. I. és II. füzet.
21. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1907. XXIII. új évfolyam. I. és II. füzet.
22. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1908. XXIV. új évfolyam. I. és II. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnyegyenként.

Külön kapható: 1) Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. A tár-
sulat megbízásából szerkeszti dr. Baróti Lajos. I. és II. kötet kötte 20 korona. Az I.
kötet 1—509 lap és XXXVII lap Index; a II. kötet 1—625 lap és LXXVIII oldal Index.

Az 1897. és 1898. évi „Értesítő“ III. és IV. füzte helyett pedig megjelent: **Dél-
magyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkbel.** Összeállította: **Milleker
Bodog.** I. rész. **Őskori leletek.** (1—198 lap. 300 ábrával) — II. rész. **Római, római
korszaki barbár és népvándorláskor leletek.** (1—205 lap. 170 ábrával és egy leletehely-
terképpel). Ára 4 kor. — III. rész. **Délmagyarország régiségletei a honfoglalás
előtti időkbel.** III. Rész I. fele. (1—128 lap számos ábrával). Ára 2 kor. — Ugyane
munkának III. Rész II. fele (129—294 lap számos ábrával) Ára 3 korona.

Az 1909. évi **Értesítő** III. és IV. (együttes) füzetében megjelent **„Temesvári
művészek“** Dr. Berkeszi Istvántól. 1—144 lap és 32 képpel, különlenyomatban is meg-
jelent s a társulat főtítkári irodájában 4 koronáért megrendelhető.